BILDERDIJK
IN ZIJNE NATIONALE BETEEKENIS

DOOR DR A. KUYPER

REDE GEHOUDEN TE AMSTERDAM OP 1 OCT. 1906

HÖVEKER & WORMSER
AMSTERDAM - PRETORIA

EX LIBRIS
COURAGE AND LOYALTY
DR.G.PUCHINGER

BILDERDIJK IN ZIJNE NATIONALE BETEEKENIS.

BILDERDIJK

IN ZIJNE NATIONALE BETEEKENIS

DOOR DR A. KUYPER

✠ REDE GEHOUDEN TE AMSTERDAM OP 1 OCT. 1906 ✠

HÖVEKER & WORMSER
AMSTERDAM - PRETORIA.

DRUK VAN IPENBUUR EN VAN SELDAM, SINGEL 91 AMSTERDAM.

Zeer Geachte Hoorders,

Vereerd door de opdracht, om in uw midden over Bilderdijk de rede te voeren, acht ik mij door niemand gevergd tot bemanteling van eigen overtuiging; *wel* om Bilderdijk's blazoen niet buiten noodzaak, als het roode doek van den espada[1]), voor anderer overtuiging uit te hangen. Reeds kieschheid en goede smaak gebieden, dat in een ure als deze onder schaduw blijve wat ons scheidt, en dat ik in het licht trekke wat ons vereenigt. En overmits nu het kind-zijn van eenzelfde natie den besten band om aller hart slaat, ga ik tot u spreken over Willem Bilderdijk, uitsluitend *in zijn nationale beteekenis.*

Die nationale beteekenis spreekt allereerst hierin, dat Bilderdijk's verschijning te midden onzer toenmalige inzinking ons het geloof herschonk aan onze geestelijke virtualiteit. Zelfs *toen* kon onze natie, ingezonken als ze was, nog zulk een man voortbrengen. Acht dit niet gering. Kleine natiën, als de onze, hebben bij de grondverzetting in de wereldmacht bedacht te zijn op lijfsbehoud. In weinig meer dan een halve eeuw is een zevental dier staten van den tweeden rang ondergegaan, en steeds ernstiger wordt de inbreuk door de „Groote mogendheden" gemaakt op aller gelijkwaardige souvereiniteit. Vloot noch leger biedt tegen dit gevaar afdoenden

waarborg. Wat waarborg voor de toekomst schenkt, is alleen dat ge als *zelfstandig volk* beteekenis behoudt voor *de menschheid; haar* eere verhoogt; tot *haar* levensschat bijdraagt. Steeds plooit zich in den vreemde een lach om de lippen, als men Hollands stoffelijk weerstandsvermogen afmeet, maar eerbied, hoogen eerbied kunt ge onder alle volken vinden voor ons schitterend verleden, voor onzen vrijheidszin, voor ons artistiek vermogen, voor onze intellectueele kracht, voor onze moreele gezondheid. Geen mogendheid nu durft de schrapping van uw volk op de wereldkaart aan, zoolang ge op zulk een geestelijke virtualiteit in aller schatting bogen kunt. Doch dan zij er voor 't geniale dat onder ons uitblonk, ook nationaal selfrespect. Onze nuchterheid loof ik, mits ze maat houde, en juist daarin schoten we zoo telkens te kort. Niet alleen het vergeten, maar vaak het verguizen was ons lief; het knagen aan wat uitstak meer dan de lust om 't te kronen. Soms scheen 't zelfs of we geldelijk te arm waren om ons maëstro-weelde te veroorloven. Vondel afgescheept met een schamel Lombard-officie; Rembrandt's kunstboedel onder den hamer; Bilderdijk zat, nóg bitterder dan Multatuli, voor een tafel zonder brood. Nu deert dit niet. Wierook bedwelmt, weerstand hardt. Wat waarachtig groot is, groeit onder het *pressa uberior* van den palmboom te beter door. Ook Bilderdijk toont dit. Maar wat aldus wet van groei onder den tijdgenoot kon zijn, mag daarom nimmer vrijbrief tot ondank voor 't nageslacht worden; en alleen dàn staat ge als volk sterk, zoo ge de incarnatiën van uw geestesadel niet alleen als goud in de weegschaal weegt, maar ze ook als 't *goud der natie* waardeert.

En juist hieraan haperde 't zoo vaak. Voor Rembrandt, ja, heeft heel ons volk nu dan eindelijk den standaard der eere gezwaaid, maar eerst

op zijn derde eeuwgetij. Daarentegen in 1706 deed men niets, en in 1806 zong alleen Bilderdijk: „Rijz' Rembrandt uit zijn asch voor mijn bewonderende oogen"[1]. Maar anders ging er voor deze majesteit onder onze schilders zelfs toen nog geen stem uit ons volk op. En indien niet de vreemdeling ons door zijn geld en door zijn wierook geprikkeld had, blijft het nóg een open vraag, of 1906 niet even stil ware voorbijgegaan. Bij Bilderdijk nu ontbreekt u zelfs die prikkel uit het buitenland. Het palet spreekt een wereldtaal en kan dollar en roebel doen rollen, maar de prinsen onzer dichters zongen in een taal, eng begrensd, en die óver die grenzen nauwelijks een luisterend oor vindt. En toch zijn die geniale dichters voor het geestelijk opheffen der natie van veel hooger beteekenis. De artistiek van kleur en lijn te waardeeren, vermag slechts een keurcorps van enkele tientallen, de gloed van rijke poëzie dringt, ook al wordt ze nooit populair, toch tienmaal tientallen in 't hart. We vragen daarom voor een man als Bilderdijk geen overdadige hulde. *Hero-worship* heeft ons als vrijgeboren Nederlanders nooit verlokt. Bilderdijk zelf doemde ze „'t halve zand van een kerkhofschop" niet waard[2]. Maar *gedenken* zult ge uw groote mannen, en *danken* dat ze u geschonken zijn. Zoo ergens toch dan voelt ge bij 't genie, dat 't vonkt van Boven. Niet uit ons, maar uit den Vader der lichten. Ga en zie nu wat Lissabon voor zijn Camoëns, wat Madrid voor Cervantes, wat vier steden tegelijk voor Goethe, en nog onlangs Rouaan voor zijn Corneille deed[3], en al mint ge dan als volk het standbeeld niet, het recht om u voor uw groote geniën het *doode* marmer uit te sparen, verwerft ge u dan alleen zoo ge als natie hen in uw dankbre nagedachtenis *leven* laat.

In het heilge daarom geen zwakheid. Ook het genie nadert u nooit dan in zondige gestalte. Haast schijnt 't zelfs of 't genie zich in den band der heiligste wet te beklemd voelt[1]). Een vlek in 't zinlijk leven komt bij 't genie keer op keer de harmonie verstoren. Zoo was 't bij Goethe en Byron, bij Shelley en von Schlegel, bij onzen Rembrandt eveneens[2]). En vooral bij Bilderdijk hindert ons dit. De onheil'ge gloed die door zijn Erotiek tintelt, is zedelijke zelfverlaging van zijn lied. Maar 't liep erger. Er was ook bij Bilderdijk zelf-bezwijken, ten slotte zelfs echtbreuk in zelfbedrog. En ook hier vraagt 't heilig oordeel om onvoorwaardelijk recht. Met menschelijk mededoogen, 't zij zoo; met volle waardeering vooral voor de vrouw die, zelve begaafd, veertig jaren het toonbeeld was van echtelijke innigheid. Maar niettemin vonnis zonder voorbehoud. Bij Bilderdijk vóóral, omdat wie hoog als hij den Christennaam ophief, tot te strenger eerbied voor Gods heilige wet gehouden is. Maar dit was uit Bilderdijk, uit zijn zinlijken mensch, en wat ik u voorstel in Bilderdijk te gedenken, is niet wat er zondigs in hem geschaduwd, maar wat er geniaals in hem geschitterd heeft[3]). Noch Byron, noch Goethe worden om hun zondige aanslibbing als dichtergenie neergehaald. Worde dan ook bij Bilderdijk's nagedachtenis geen andere dan de geniale maatstaf aangelegd, en schuive niemand 't onheilige ook in dezen mensch als eclips-schijf voor den zonneglans van zijn machtigen geest.

Waardeering moet, zal ze juist zijn, uitgaan van hooger sympathie en zich zelve verarmt de natie, die straffeloos duldt, dat om zonde in den mensch, of erger nog uit staatkundigen of religieusen weerzin, ook maar één harer corypheëen uit haar Pantheon worde weggehaald. Toen de Bosch Kemper Bilderdijk verwierp, om dat hij z. i. „geheel en

al de kenmerken van 't zuivere christendom miste"[1]), of Moltzer Bilderdijk voor zijn studenten afmaakte, als één die „de heil- en zegenrijke gevolgen van 1789" dorst weerstaan[2]), deerden ze niet Bilderdijk, maar vergrepen zich aan onze nationale glorie. Starren van eerste grootte zijn aan het firmament van een klein volk zoo dun gezaaid. Of op wien zult ge bij het ten einde gaan der 18e eeuw als genie van eersten rang roemen, zoo ge Bilderdijks fonkeling uitdooft. Vat alles saâm wat de dorre oogst dier dagen u dan nog uitlevert, onder uw zangers, uw schilders, uw staatslieden en uw helden van 't zwaard, en immers nog altoos steekt de éene Bilderdijk anderhalf hoofd boven den minst middelmatige uit. De vreemdeling weerstond dien indruk niet. In gebroken Hollandsch toaste koning Lodewijk: „De glorie van mijn rijk is Bilderdijk", en Robert Southey, Engelands gelauwerde hofpoëet, zong Cunningham toe:

„Maar wie dan toch is Bilderdijk? Een man die op zijn borst
De scherpste pijlen van den tegenstand ontfing.
Rijk, onuitputtelijk rijk poëet en wijsgeer.
Dat kleine Holland, dat voor geen ander wijkt
in kloeke, in schoone, in schitterende daden
telt onder al zijn groote mannen één,
die, sprak hij ónze taal,
vast heel Euroop' vervuld had met zijn glorie.
Dit is, mijn vriend, die Bilderdijk aan wien
én eerbied én bewondering mijn ziel
verbinden bij 't warmst gevoel des harten"[3]).

Lees, en herlees, wat Jacob Grimm, wat Willems van Bilder-

dijk getuigden[1]), en altoos weer ontwaart ge, hoe wie uit den vreemde met Bilderdijk in aanraking kwam, onder den indruk geraakte van zijn machtige persoonlijkheid.

En was 't zelfs met de scherpsten onder onze nationale critici wel anders?[2]) Of van waar dan dat deze ceder in het woud hen geen rust liet? Dat ze als den toren die boven het dorp uitsteekt, altoos weer Bilderdijk zagen? Dat één zelfs bekende, hoe voor elk man van letteren het oogenblik komt, dat hij met Bilderdijk moet afrekenen. Ja, dat elk hunner, na met hartelust in den bast van dezen ceder gesneden en gekorven te hebben, toch altoos eindigt met in zijn peroratie, 't zij dan om zijn taal, 't zij dan om zijn moed, hem den palm der eere toe te wuiven? [3]) Bilderdijk bleef zelfs voor de onmeêdoogensten onzer critici te eenig groot. Ze konden hem niet klein krijgen. En nu sprak ik nog niet van den kring van zijn bewonderaars en liefhebbers. Van dien breeden kring, èn van tijdgenooten èn van jongeren, van geestverwanten en van geest-verscheidenen, van mannen van aanzien en gezag in heel het vaderland, die Bilderdijk van nabij gekend, die hem nauw getoetst hebben, en die ja schreien konden om de giftige woekerplant, die zich ook om dezen ceder slingerde, maar die toch niet konden aflaten van hem lief te hebben met de liefde hunner ziel; en dies in allerlei toon en in allerlei accoord uiting gaven aan de bewondering die hen voor Bilderdijk vervulde. En dit nu is het waarmerk van 't echte genie. Een vonk schiet neer uit hooger dan onzen aardschen dampkring; ons stofloos oog, dat de glansen van die vonk opvangt, wordt verrukt; en, in 't eind geen critiek meer duldend, voelt het, en drinkt 't in, en geniet 't, wat uit de wereld van 't eeuwig schoon ons verrijkt.

In Frankrijk spreekt men bij zijn groote voorgangers van *maître*, maar 't genie is meer dan *maëstro*. De meester boeit, doch bindt; 't genie, zelf geïnspireerd, geeft inspiratie en maakt vrij. De maëstro wil zelf in zijn discipelen herleven, maar Bilderdijk is hiervoor, te koninklijk van geest. Hij dreef de jongeren voor zich uit. Door hen moest, als hij niet meer zijn zou, *zijn* record geslagen worden. Altoos Excelsior! Of zou 't mij lief zijn, zoo zong hij:

„Zou 't mij lief zijn, zoo een volgend rijp geslacht
't In wetenschap en kunst zoo weinig verder bracht,
Dat *ik*, dat *mijn* verstand, *mijn* kring van vatbaarheden
Ten perk en regel werd voor wie mij na kwam treden,
Om, klevende in mijn spoor, en kruipende op mijn baan,
In plaats van *voor mij uit*, de wieken rond te slaan" [1]).

En zoo is 't gegaan. Da Costa geeft geen naklank, maar tokkelt een eigen lier. En nu nog, breed is de kring die dankbaar erkent uit Bilderdijk iets in de ziel ontvangen te hebben, wat die ziel in zich zelf niet had, maar niet één onder die allen die bij Bilderdijk zweert; die Bilderdijk nakunstelt; die zijn absolutisme als 't zijne belijdt; zijn buitensporigheden goedpraat; of in *zijn* historie de historie van ons land herkent; niet één die epigoon van den machtigen man poogt te wezen. 't Genie wordt niet afgestekt, maar zaait, en al naar de bodem is die dit zaad opvangt of de zon die 't koestert en de dauw die 't besproeit, schiet uit dit zaad een nieuwe varieteit op van eigen tint en eigen vorm. Alleen maar 't stamverband blijft; 't is al gezaaid uit dien éénen ceder. „In zijn oorsprong vrucht der tijden, in een vorm voor dezen tijd." Cats is nagerijmd en Catsiaansche „desalniettemin's" worden

den zelfvoldanen Zorgvlieter soms nog niet onverdienstelijk nagezongen. Maar zie nu in Cats dan ook de tegenstelling. Cats doet nóg dienst, doch alleen als *model*, Bilderdijk zet in gloed door de vonk van zijn *genie*.

Waarop schoot de vonk van dat genie? Op gevoel, op emotie, op verbeelding? Op taal, en rythme, en rijm? Vanzelf óók op *dit* alles, of wie zou zonder dit dichter zijn? Maar toch de dichter grijpt dieper, in en door deze ruwe, harde oppervlakte der dingen, naar een wereld die daaronder, daarachter, daarboven schuilt; naar de wereld van zijn ideaal, die onze bange realiteit verlichten en verluchten kan; die eenheid in haar verbrokkeling toovert; zonneweelde in haar kilte straalt; en ons met haar hardheid verzoent, door ze in te lijsten in het kader van een hoogere, eeuwig-schoone noodzakelijkheid. Maar juist van *die* wereld ontbrak bij ons volk in de 18e eeuw de inspiratie volkomen. Die inspiratie was er geweest in onze glansperiode. Geloof aan heilige determinatie zat eens ons geuzenvolk in het bloed[1]). Het was dit vastheidgevend grondbesef dat, naar Fruins getuigenis, op het toenmalig slagveld in Europa de vrijmaking der geesten veroverd heeft. Het was deze intense zielsaangrijping die ons, met de onbeholpenste staatsinrichting, in een grootmacht onder Europa's Staten omtooverde. En toen *was* er poësie in ons geuzenlied, maar ook poësie in onze vloothelden, poësie in de priesteren onzer kunst, poësie tot in onze vaarkunst en in de kunst onzer nijveren. Zoolang dit besef van heil'ge determinatie standhield, en geen atomisme onze kracht verbrokkelde, muntten we uit. Determinatiebesef was steeds de bron van kracht en grootheid. Of wie is Pelaag bij Augustijn, wie

Scotus bij Thomas vergeleken? Nu weer, nu vaster wetenschap opbloeit, op wat poogt ze anders te rusten dan op *bepaaldheid* als 't wezen van bloeiende kracht? Natuurwet, erfelijkheid, statistiek, krachtsbehoud, wat bedoelen ze anders te prediken dan vastheid van ordening en noodzakelijkheid van verband? Maar juist dat rustgevende, dat krachtwekkende grondbesef ontbrak in Bilderdijk's dagen bij ons volk geheel. Hoogstens slingerde het zich nog als stoïcijnsche deugdinbeelding om het geloofloos hart. — Vooral der Calvinisten schuld blijft hier om wraak roepen [1]). Alle geest was uit hen gevaren. Achterepigonen van epigonen-naneven verkwistten ze kracht en tijd in letterzifterij en ekstergesnater. Van een besef van hooger roeping viel geen spoor meer bij hen te ontdekken. Hun hoofdbedrijf was om den baas door plakkaten te spelen, en hun heilig beginsel rekenden ze hoogwijs in onder grauwe, doffe asch. En zoo waren zij het, die in de 18de eeuw het geslacht van Bilderdijk's dagen roemloos en weerloos hadden overgeleverd aan laffe, waanwijze *Aufklärung*; aan alle leven mechanisch makende conventie; aan tranerige sentimentaliteit; zoo niet aan epicureische wulpschheid. „*Pipera* zong een mank-latijnsch deun, *pipera peperat pecuniam, et pecunia peperat perversitatem*, maar de „*paupertas quae pareret pietatem*", bleef nog uit. Er zat nog te veel geld. Het wachtte nog op de sansculottes en op Napoleon's tierceering. Door weelde verslapt, konden de spillebeenen de weelde niet dragen, en zoo lag 't alles in ons eens zoo schoone vaderland in zelfversmading neer. Op de heuvelen rond de *Seine*-stad roken de gieren de lijklucht reeds die hier opging, en rekten hun roofhalzen naar ons vaderland uit. De wateren van den oceaan zochten naar Holland's vlag. Dwergen voor reu-

zen hielden in ons Nederland huis. Naar al wat Fransch glom tintelde 't heimwee; onze jonge dochteren leken wel halve *précieuses*[1]); en in de gladgeschoren, zoo niet bedoezelde facie der mannen sprak geen trek meer van den ouden Regentenkop. *De schaaf* was 't gereedschap dat de wonderen zou doen, en zelfs onze taal werd met 't onzinnig-woord *„beschaving"* belast. Geen organisch woord als *Bildung*, geen *Kultur*, geen *Civilisation*, maar onder de schaaf moest 't alles door. Alsof de schaaf ooit anders dan voor de *doode* plank is, en alsof van den bast van den *levenden* boom, juist opdat hij weer uitbotte, niet alle schaaf moet afgeweerd [2]). Maar juist om dat leven, om dat wortelleven van den nationalen stam bekreunde zich onze 18de eeuw niet. Van de realiteit maakte men zich los; alle leven werd uit zijn organisch verband gerukt, uiteengezaagd, glad gevijld en verbrokkeld. 't Werd al één chaös, één *rudis indigestaque moles*, en over dien chaös spon 't rationalisme zijn gedachtewebbe, en in dat spinrag zat dan de trotsche redemensch op zijn trillenden troon. Door associatie, door conventie, door contrat social zou dan voorts de eenheid hersteld worden, maar eerst moest alles wat organisch vastzat uiteengehaald en in eindeloos atomisme en individualisme vergruizeld. — En tegen dat grondkwaad nu heeft Bilderdijk zich aangekant. Tegen dat te gruizel stampen van 't ééne organische leven heeft hij zich met heel zijn ziel en al zijn denkkracht, al de dagen zijns levens, ingezet. Het mortier met den stamper heeft hij toornend in den afgrond geslingerd, en toen heeft hij één machtig één niets ontziend, één niets sparend levenspleit gevoerd voor het in heilige orde ineengeschapen, voor het in Goddelijke noodwendigheid één zijnde samenstel van al wat leeft of is.

Hoe, van uit wat standpunt heeft Bilderdijk die reuzenworsteling van één tegen allen gevoerd? Was zijn arsenaal gevuld met redeneerschroot? Stapelde hij conclusie op conclusie? Weerstond hij den rationalist met zijn eigen wapentuig? Niets hiervan M. H. Hij stond tegen, en hij volhardde in dien tegenstand, niet omdat hij 't anders bezag, maar omdat hij zelf anders *was*, en omdat dit *anders zijn* — bij het zoeklicht van zijn genie — hem een andere realiteit deed begluren. Hij kon, hij wilde niet weten van het spinneweb der *Aufklärung*, en vaagde 't met zijn ragebol weg. Hij kon, hij wilde niet spelen met de zeepbellen van 't sentiment, en blies ze stuk. En ook, hij kon, hij wilde niet hooren van 't kaartenhuis der conventie, en knipte 't met zijn nagel om. Hij tastte dat de denker wien 't om de realiteit en niet om hersenschimmen te doen is, beginnen moet met *zich zelf* als werkelijk in de werkelijkheid te voelen; en van daar altoos weer zijn terugkomen op het zelfbewustzijn, het zelfbesef, het innigst zelfgevoel, het voelen van zijn ik en van de realiteit in zijn eigen hart. Ontologie eischte primordiaal recht. Geen reden, zoo betuigt hij,

„Geen reden leert u 't *zijn*, 't ligt in uw zelfbesef;
't Aanschouwen van dat *zijn*, waar 't uwe in opgesloten en
U besefbaar is [1]).

En elders zong hij weer:

„Geheel ons zielsbesef, in aardsch- en geestlijk woelen,
Hangt aan 't gevoel van 't hart, en draait om deze spil" [2]).

Aan dit *gevoel* is 't, zoo verklaart hij zijn bedoeling: „aan dit *gevoel* is 't, dat al wat de ziel aan begaafdheden is ingeschapen, onderworpen blijft. Van dit *gevoel* is 't dat zij kleur en gedaante ont-

vangen; en in dit *gevoel* dat ze zich oplossen om als zoovele stroomen, uit één bron geweld, zich in een zelfden oceaan te verliezen [1])". Wie niet begint met aan het onmiddelijkst van zijn zelfsbesef te gelooven, verijlt in sceptisisme of verwart in waanzin [2]). Bilderdijk hecht daarom aan 't instinct. Zijn intuitie doet hem tot in den wortel der dingen spieden. Inspiratie is hem niet maar een plotseling inwendig vonken, maar een gestadig invloeien van een geestelijk magnetischen stroom. Hij petilleert uit wat von Hartmann noemt 't *Unbewusste.* Elke prikkeling van het geestlijk sensorium is hem toevloeiing van geestesoxyde in de ademhaling zijner ziel. Hij zocht God niet eerst aan den starrenhemel, hij speurt zijn God niet eerst op in natuur en geschiedenis, neen, hij *voelde* zijn God in zich, met dien *sensus divinitatis,* dien eens de man van Genéve de wereld inriep [3]). Het wereldbeeld zelf dat uit dit zelfgevoel voor Bilderdijk oprees, anders dan in een enkelen trek, voor u op te hangen, zou de kortheid dezer ure niet gedoogen. Doch waartoe ook? én Allard Pierson, én Kollewijn, én nu laatstelijk Bavinck hebben 't zoo meesterlijk gedaan, dat nadoen hier onderdoen wierd. Genoeg zoo voor wie hier kenner is maar vaststaat, dat achter al wat Bilderdijk schreef of zong één zelfde machtig wereldbeeld, éénzelfde glanzig levensbeeld opdoemt, een beeld, dat door zijn eenheid aangrijpt, boeit door verhevenheid en klaarheid, en u zelf bij 't indenken de spier van uw eigen denkkracht electrisch spant en trillen doet [4]).

Voor de *tegenstelling* waaronder zich voor Bilderdijk dit zijn wereldbeeld gevormd heett, stippelde ik de lijn reeds uit. Een

vlies-dunne huidlaag door sterk microscoop begluurd, vertoont, al is ze organisch één, in 't eind niets dan losse vezels met breedgapende poriën, als ijsveldkloven door sneeuwbruggen verbonden, en zóó nu bezag de anthropologische atomistiek dier dagen haar individualistische wereld. Het lag, het stond alles *naast* elkander. Niet alleen in, maar ook boven onze menschenwereld. God *naast* zijn schepping. De aarde *naast* de andere starren. Op die aarde plant en dier *naast* den mensch. En in die menschenwereld individu *naast* individu, 't gevoel *naast* 't verstand, en 't verstand *naast* den wil. Uit al welke losse stukken alsnu de mensch, blind voor alle biologisch en historisch verband, door zijn denken eerst 't heelal zou vormen; ze door conventie en contract aaneenbindend, ze saâmkrammend door zijn rede en ze saâmlijmend door 't sentiment. Het was deze waanzinnigheid, die, toegepast op den mensch en zijn gezin, op maatschappij en staat, op kunst en bedrijf, op dicht en taal, 't levensbewustzijn zelf der natie ontwrichtte, en het was van die dronkenmansduizeling dat Bilderdijk het verweekte hersengestel van ons volk tot de orde riep. Neen, 't heelal was geen hoop aangerolde steenen, die wij eerst te stapelen hadden, maar van meet af het „ééne machtig kunstgewrocht van 't onbegrijpelijk één" [1]). God alleen *was*, en *zijn* woord, *zijn* wil schiep al wat bestond saâm tot één organisch geheel. Uit ging die wil, uit ging dat woord in wat wij *ruimte* en *tijd* noemen, zich uitbreidend en differentiëerend in altoos nieuwe vormen en altoos nieuwe gestalten, maar zonder dat ooit de pees der eenheid sprong [2]). Eén was 't starrenheir, één deze aarde met het firmament, en op die aarde hield één leven plant en dier en mensch, en onder menschen alle geslacht en stam en volk

door 't ééne bloed saâm. „Vereend, verzelvigd, niet gepaard!" [1]) was zijn leuze. Wie leeft is „afzetsel" van wie hem genereerde.

„De ouderen, 't voorgeslacht, ja heel de reeks der vaderen,
Wier bloed ons d' oorsprong gaf, en invloeide in onze aderen,
Die gaf ons *'t Toeval* niet. 't Is al de eenzelvigheid
Eens boomstams, wijd en zijd in takken uitgespreid,
En d' eik zal eik zijn tot in 't laatste zijner loten" [2]).

Zedelijkheid is niet een stoicijnsch heiligenbeeld in eigen ziel boetseeren, maar Gods wil *voelen*, „God laten willen en willen als Hij" [3]). *Religie* is niet een telescopisch gluren naar een „Dieu fainéant", om dien deïstischen God uit de verte een *Te Deum* toe te zingen, maar in de ziel God *voelen* en in die inspiegeling Gods zichzelf verliezen. Het was al saâmgevat in

„De heil'ge orde dezer wereld
Die den scepter van 't gezag
Over nachtbeurt voert en dag"

„Het was al 't eeuwig één, dat blonk in 't schepseldom, door alle vormen heen". En schoof nu differentiëering verschil in die eenheid, dan was 't als 't hout dat half door de bijl intwee gespleten, van zelf weer in zijn deelen sâamtrekt. En in die saâmtrekking M. H. aanbad Bilderdijk het *mysterie der Liefde*, dat, noem 't magnetisme, noem 't capillarische zuiging, noem het aantrekkingskracht, noem 't natuurdrift, noem 't zieleverknochtheid, al wat is en leeft, organisch saâmhoudt, en tot Goddelijk eeuwig éénzijn roept [4]).

Had nu Bilderdijk volstaan, met tegen die epidemie der atomistiek enkel een theoretisch recept te schrijven, en liefst in 't Duitsch „*eine Philosophie des organisch Einen*" ter perse gezonden geen gans had gesnaterd, geen valk zou op hem afgevlogen en geen brakhond zou op hem losgelaten zijn. Het groote publiek gunt den philosophen hun pluizen. Maar zóó deed Bilderdijk niet. In eigen retort bereidde hij zelf 't tegengif, en druppelde het der natie in de aderen, waar hij ook maar even op dat adergestel vat kon krijgen. Hij schoof 't haar over de lippen, hij spoot 't haar onder de huid in. Hij schreef geen theorie voor, maar pastte ze zelf practisch toe. Windselen rukte hij los, rooven scheurde hij op. Tot op 't been stak hij 't mes in de wonde. Hij viel aan, hij vocht, hij kampte en klampte zich vast aan zijn tegenstander. Met 't woord, als 't kon, met de daad, door zelf te lijden, als 't moest. Voor de vaag onzer taal vloog hij op Siegenbeek in; voor den gloedstroom die door onze geschiedenis ruischt, op Wagenaar. Aan de poeëtasters met hun gerijmel en hun jamben-*getuf-tuf* ontwrong hij 't geroofde dichterbrevet. Tegen wat uit Frankrijk wilde insluipen, zette hij zijn grenswacht uit, en de politikasters sleurde hij naar de kaak. In de balie ontrukte hij aan de partijwoede haar slachtoffers. Wie Oranje te na kwam, kreeg zijn kaakslag. En in overmoed triomfeerend zong hij 't op profetischen toon uit, dat 't met al dat on-Hollandsch gedoe haast gedaan zou zijn, en dat 't oude, 't echte Holland weer bloeien ging in zijn historischen stand. — Zoo streed Bilderdijk. Fel, hard, bitter ging 't toen toe, want sloeg Bilderdijk raak, raak sloegen zijn tegenstanders, Kinker voorop, terug [1]). Ja, 't was, toen Bilderdijk opdaagde en zijn strijd begon, of in Spanjes *corrida* een stier het strijdperk binnenstoof.

En alle *picadores* renden met hun lansen op hem in, en *banderilleros* staken hem de lint-ompluimde vlijm zoo diep in den stuggen nek, dat 't bloed er afgutste. Alleen de *espada* bleef uit. Een *matador* die hem den genadestoot kon toebrengen, werd er in Nederland niet gevonden. Niet één die tegen hem op, niet één die hem aan kon. En gewond, met 't gestolde bloed om nek en lenden, maar levend en onverwonnen, stapte Bilderdijk, fier de kop omhoog, het harde strijdperk uit [1]).

Doch ook zóó voelt ge nog zijn volle geestkracht niet. En daarom thans de vraag: Wie was deze strijdbare held? Wie was hij lichamelijk, oeconomisch, sociaal, wat is in 't leven zijn loop en lot geweest? Maakt hij den indruk van een Hercules, een Titan, een Cycloop? Niets ervan M. H.. Eer, naar Jesaia's woord, als „een worm en geen man" ziet ge hem door 't leven kruipen. Door 't hardste noodlot achtervolgd, gejaagd van de wieg naar 't graf. Aan teedere moederliefde gespeend; als knaap zonder spel of vermaak; 't beenvlies, door een trap ontstoken, hem tien jaren lang opsluitend in een somber vertrek [2]). Door eindeloos bloedaftappen zijn gestel verzwakt, zijn zenuwleven neurasthenisch overprikkeld. Van kinderverkeer, van jongensomgang, van menschenomgeving verstoken; geen verzachtende aanraking met jonge deerns in heel zijn jeugd gekend. School- en gymnasiale opleiding geheel gemist. Geen boeken ter beschikking dan die de oude boekenkast van zijn vader uitleverde, of Dr. Verschuur aanbracht. Nog geen twee volle jaren vrij voor academische studie. En toen ... even gepleit als advocaat, maar reeds in '95 gebannen, zijn boedel en boekerij verkocht. Gezworven in Hamburg, gezworven in Londen, gezwor-

ven in Brunswijk. Altijd studeerend, altoos les gevend; meer dan den halven nacht doorwerkend; soms drie dagen in de week geen slaap. Zonder fortuin, zonder rendeerend ambt; levend van lesgeld of van gaven; altoos in zorgen; en in 't eind zoo geheel in armoe vervallen, dat nogmaals boedel en boekerij onder den hamer gingen, en broodsgebrek zijn woning binnensloop. Voor wat hij uitgaf één gulden de bladzij gebeurd, zijn *Ondergang der Eerste wereld* hem voor *f* 60.— afgekocht. Het professorale ambt, waar zijn hart aanhing en dat hij zoo vurig begeerde, hem eerst te Franeker, toen in de hoofdstad, door professorale enghartigheid onttroggeld. Van zijn veertien kinderen tien uit de wieg naar 't graf gedragen, twee in hun jonge leven gestorven, en slechts door één zoon en één dochter in zijn graf beweend. En dan die tartende miskenning, die hoon en die schimp, dat gequalificeerd worden als „gevaarlijk sujet", [1]) dat nagejouwd worden voor „fielt", [2]) o, was 't dan zoo wonder, dat hij zich als „op de keel getrapt" [3]) voelde, en 't uitzong:

> „Maar 't wordt zoo duister in mijn boezem. Oogenblikken
> Van worgenden angst, die d'adem doet verstikken,
> Benevelen mij den geest" [4]).

Ja, dat evenals bij Job en Jeremia een vloek over zijn aanzijn, duivelsche lust aan zelfmoord bij hem opwoelde? — En nu, het medelijden roepen we daarom voor Bilderdijk niet in. Als de stormwind de takken niet geeselt, wortelt de eik niet vast en diep. Fel geslagen te worden is nu eenmaal deel van 't profetenlot. Om heel andere gunste vraagt Bilderdijk zelf: „*Die dit leest, bidde voor mij!*" [5]), en er is voor hem gebeden, en dat gebed is verhoord; en zelf heeft

hij in 't eind zijn God, die hem dit nameloos lijden toebeschikte, uit het diepst zijner ziel voor dat lijden gedankt [1]). Maar wel roemen we hierin, dat deze zoon der ellende, dat een man die onder zoo somber gesternte 't leven doorging, en wiens begrafenis zelfs uit geldgebrek moest uitgesteld, dat zulk een man een zoo overbluffende kracht in zich kon ontwikkelen, dat men na zijn dood zelfs in *'t Instituut* hem als „heel een instituut van wetenschap" roemde [2]); dat hij gewerkt heeft, zijn levenlang, zooals niemand werkte; en één tegen allen ingaand, door niemand overmand is.

En nu hoor ik wel de aanklacht, dat die Bilderdijk zoo overdreven, dat hij zoo gemelijk, soms zoo bitter kon zijn, ja dat hij zoo jammerlijk schold. Maar was Vondel tegen Smout dan soms niet bitter, en valt 't daarom iemand in Vondel uit te werpen? Klaagt Michel niet evenzoo over Rembrandt's gemelijkheid [3]), en wordt Rembrandt daarom neergehaald? Wees niet met de stukken Burckhardt aan, hoe bitter ook Goethe, dat zonnekind zijner eeuw, kon wezen, en wordt Goethe's lof daarom lager ingezet? [4]) Bilderdijk *was* overdreven, maar wat hooggespannen dichter was 't soms niet? Hij kwam er voor uit, dat hij zich verveelde onder de gewone menschen, maar wat vrouw van begaafdheid zou zich onder hofjesjuffrouwen soms niet vervelen? Soort zoekt soort, en Bilderdijk vond zijns gelijke niet. Natuurlijk denk ik er niet aan, Bilderdijk ook op dit pas vrij te pleiten, zelf heeft hij er zich 't diepst over verootmoedigd [5]). Maar tweeërlei zult ge dan toch, eer ge hier vonnis slaat, verstaan. Het *eerste* is de *inferno* van den neurasthenicus, en het tweede is het *demonische karakter* van den strijd, als men acht, in menschen, tegen den geest uit de Diepte zelf te strijden. Lees wat 't eerste aangaat

de autobiographie van den franschen psychiater, die zelf dat neurasthenisch lijden had doorgeworsteld, en daarna als kenner zijn zielskwelling uitgebeeld heeft, en 't is of ge de gedrochtelijkheden van de hel u cinematographisch voelt tegengrijnzen. En dit lijden heeft, bij tusschenpoozen, het is zoo, maar toch jaar in jaar uit, Bilderdijk doorzwoegd, en geen opium heeft 't gestild. Maar meer nog weegt mij 't *demonisch* karakter, dat, voor zijn eigen besef, zijn levensstrijd droeg. Bilderdijk geloofde vast aan inwerking van het geestenheir op ons aardsche leven, van het booze geestenheir bovenal. „Ik verfoeide, zoo riep hij uit, mijn hoogmoed, en herkende den duivel die zich in alle maskers vermomt. En Gods genade alleen heeft mij van die helsche macht verlost" [1]. Maar hoe nu, als die onheilige macht niet alleen uw persoon, maar heel het tijdperk aangrijpt, waarin ge leeft. Als de strijd klimt. Als ge voelt hoe geesten tegen geesten botsen, en een dier ontzettende uren van ontknooping nadert, waarin heel 't rad van 's werelds loop een volle tand wordt omgezet. Wij die zulk een ontroering slechts uit de historie kennen, we zijn niet in staat de helden te beoordeelen, die in zulk een strijd vooraan hebben gestaan. Maar dit staat empirisch vast, dat tot één toe, al zulke mannen die in zúlk een strijd, niet tegen menschen, maar tegen de demonische macht, zich verwikkeld voelden, woorden even wrang en bitter hebben uitgestooten, en dit over en weer. Bitterder dan Milton ken ik er geen. Van Edmund Burke, die hier met Bilderdijk op één lijn staat, getuigt John Morley, zijn jongste biograaf, dat hij schold alsof een moordenaar hem bij de keel had [2]. En wat hen aangaat, die tegenover Bilderdijk stonden, scholden ze niet Spengler een „gevleeschten duivel" en heel de groep die hen weerstond voor

„aterlingen, burgerbeulen, fielten, uitvaagsels en pesten van 'tland?" [1]) Ik loof daarom 't „geniale schelden" [2]) niet, en erken dat Bilderdijk tienmaal beter had gedaan, met ook van zulk schelden negen van de tien keer af te laten; maar leg daarom nimmer den maatstaf van onze lauwe tijden bij de klatering van den donder der eeuwen aan. Ook op het slagveld, als het met kort geweer, om dood en leven, man tegen man gaat, sissen er woorden over de lippen, die als 't brullen van den leeuw doen sidderen. En zoo *kan* ook het scheldwoord zijn recht hebben. Dan namelijk als menschelijke taal te kort schiet, en de ziel zich saâmwringt om in één trillende klank al haar afschuw uit te stooten. Of greep ook hij, die getuigen kon: „Leer van mij dat ik zachtmoedig ben en nederig van harte" niet naar wat we hier in hoogeren zin 't scheldwoord noemen, toen hij Simon Jonaszoon een *satan* noemde, of den Farizeën het „*Gij adderengebroedsels*" vlijmde in 't hart [2]). En daarom, wat men ook vitte, als strijder is en blijft Bilderdijk groot. Ook wie hem anders niet zetten kon, bracht nog altoos aan zijn geesteskloekheid onomwonden hulde. Als man van overtuiging heeft Bilderdijk voor die overtuiging, tot aan zijn sterven toe, als een held geworsteld; in moed van 't hart onovertroffen, in kracht van geest door geen tijdgenoot geëvenaard.

Aldus M. H. begint Bilderdijk's *nationale beteekenis* reeds vaster vorm aan te nemen. Een man, die, in dagen van nationale inzinking, ons het geloof herschonk aan de virtualiteit van onzen nationalen geest. Met Bilderdijk een genie van den eersten rang te meer bijgezet in ons nationale Pantheon. Bilderdijk een denker als weinigen, die den nationalen geest van 't glibberig atomisme

naar de vastheid der determinatie terugriep. En, in de vierde plaats, Bilderdijk een held, in wien 't nationale heroisme onzer Geuzen weer opleefde, om desnoods elken weerstand te tarten waar 't geldt het heiligste in ons hart. En nu sprak ik nog niet over Bilderdijk als onzen tweeden *nationalen Groot-dichter*, in den volksmond immers zijn schier eenige glorie. Of... voegt 't mij hier althans in te binden, en nam ik door nóg alzoo te spreken een voor lang verlaten, een onhoudbaar gebleken standpunt in? Ook gij toch hoordet wel van wat in den kring onzer jongere dichtschool, onder de mannen van '80, niet gefluisterd, neen, maar, zoo luid 't kon, uitgeroepen is: „Bilderdijk een onzer eerste dichters? maar Bilderdijk is geen kleine dichter zelfs. Dichter was Bilderdijk ganschelijk niet. Noem hem een reuzengeest onder de toenmalige dwergen, heb eerbied voor zijn universeele kennis, roem zijn onverschrokkenheid, maar kom ons niet meer met Bilderdijk als dichter aandragen. Wat hij dicht waande *eeren* we niet, maar *verfoeien* we!" En ziehier, om kort te gaan, van deze Rhadamanten 't besliste vonnis: „Uit de rij onzer klein-dichters zelfs is Bilderdijk voor nu en voor altoos, onherroepelijk te strijken" [1]). Dat overbluft u. Als Stern, Duitschlands groote litterair-historicus, u zegt, dat de „Ondergang der Eerste Wereld", waarin de zang van Elpine, „an Dürre und Trockenheit wetteifert mit seiner Lyrischen Dichtung" [2]); of Scherz, zijn evenknie, smaalt op Bilderdijk's weerzinwekkende „Holländerei" [3]), dan hecht ge hier niet aan, want Stern noch Scherz hebben Bilderdijk ooit zelf gelezen. Maar landgenooten te beluisteren, die zelf in onze moedertaal soms zoo roerend schoon dichten, en Bilderdijk dus *konden* kennen, en van hen dan te hooren: *Bilderdijk geen dichter*!, hoe rijmt ge dit? Het kan niet liggen aan wat ze

zeggen, dat Bilderdijk nog vastzat in den fransch-conventioneelen vorm; want al begon óók hij daarmeê, 't eerst onder allen heeft dan toch Bilderdijk juist dit knellend keurslijf afgestroopt, en straks dit onpoëtisch knutselen harder dan iemand gestriemd. Hoort maar wat hij zelf van zijn eerste ellende zong:

„'k Verrekte vers en stijl en denkbeeld, en ai, mij,
Ten gunste van de regelmaat verdween de poezy.
Wat kapte 'k, en verlamde 'k, en wrong en rekte 'k uit
En dwong mij 't week gehoor naar 't platte klapgeluid".

Maar, God lof, laat hij er op volgen, „die tyrannie heeft uit, die vijl is afgesleten!" [1])

Of zat 't dan in zijn hollen toon, minde hij 't loeien en bulderen? Was 't dat hij de poezy van 't hart niet verstond, en aan 't *gevoel* als bron der poezy zijn recht betwistte? Maar is er dan één die, in Bilderdijk's dagen, krachtiger dan hij, de poezy naar 't hart, naar 't zelfbesef, naar 't innigst zelfgevoel terugriep? Hoort hem zelf maar weer:

„Mijn vrienden, laat wie 't lust, hier andere gronden stichten,
Mij is 't *gevoel* de bron, bij mij 't *gevoel* de dichter.
Neen, geen verbeelding dan ontstoken door 't *gevoel*
Is dichtkunst. Geen geweld van enkel klankgejoel,
Dat dondert, loeit en bromt en ooren doof doet suizen
Geen vinding van 't vernuft, geen smakeloos letterpluizen" [2]).

Toch houdt men aan, en smaalt op Bilderdijk, als *rhetoricus*. Hij

zal een rhetoricus zijn die redeneert, geen gevoelig dichter die 't hart uitzingt. Maar wederom vraag ik, wie drong teederder in zijn dagen dan juist Bilderdijk op de emotie der ziel. Poezy is hem *geen* rhetorica,

„Neen zacht, neen teer *gevoel*, dat niet in woeste wieling
Heromzweeft, maar 't gemoed steeds uitstort in bezieling,
Zelf meêdeelt, zich verliest in 't voorwerp dat ze zingt
En geen gevergden toon zich van 't harte wringt" [1]).

Of schuilt dan zijn dichtervergrijp in zijn eeren van de Grieksche Classiciteit? Doch hier reeds M. H. speur ik niet kunstcritiek, *maar stuit ik op principieel verschil van kunstopvatting.* Echte poezy, zoo predikt men ons aan, moet zijn „de aller individueelste expressie van de allerindividueelste emotie", en elke expressie niet op dat eigen oogenblik in nieuw en eigen beeld vertolkt, is onoprecht gezongen, leugen in 't lied. Alsof niet elke kunst, zij 't onbewust, aan vaste determinanten gehoorzaamt, en dies ideale grondlijnen volgt, die, eens in goud geärceerd, vanzelf classiek *zijn*; en ook alsof de in natuur en levensbedrijf ingeschapen symboliek niet van zelf de gemeene taal voor 't dicht van alle eeuwen moest worden [2]). Poetische „allerindividueelste" en dies altoos primordiale expressie, eindigt met *zielverklanking* te worden, in tonen die niemand herkent. Bovendien wat gaat uw volk uw allerindividueelste emotie aan, reeds te intiem voor breeder kring, en, om oprecht te zijn, allicht de windselen der schaamte afwerpend. Gewisselijk, lyriek moet van 't eigen zieleleven en van eigen emotie uitgaan, maar verkrijgt toch dàn eerst voor anderen waarde, zoo ge eigen leed en lief

opheft tot Weltschmerz en Weltfreude, en zoo ge door de verzoening in uw eigen hart gevonden de *katharsis* in den levensstrijd voor uwvolkdoetruischen. Nietom „moment-opname" door uw kodak [1]), maar om het *kunstportret* van uw zielsgelaat vraagt echte kunst [2]). Zóó verstonden het alle machtige dichters, onder alle volk, in alle tijden, en zóó heeft 't ook Bilderdijk verstaan. „Poezy, zoo schreef hij, is uitdrukken *wat* ge gevoelt en *zooals* ge 't gevoelt. Niet zóó echter dat ge in dit eigen oogenblik uw ziel als in een spiegel aanschouwt, maar zóó dat ge datzelfde gevoel ons in die eigen nuance hernieuwt"; waarop hij dan, al te bescheiden haast, volgen laat: „Maar hiertoe behoort meer dan ik altoos vermag, en, hoe hoog ik ook onze moedertaal schatte, ze is mij daartoe niet altoos genoeg" [3]). Zeg, erken nu, dat Bilderdijk, die blijkbaar zich zelf vaak niet voldeed, en zich uit 't wier van den stroom dier dagen nooit geheel kon losrukken, maar al te dikwijls beneden zijn poëtisch ideaal bleef, en dat, zooals zelfs Jonckbloet 't van Vondel getuigde [4]), ook bij Bilderdijk, 't koren in de aire vaak minder in wicht was, dan 't kaf aan den stengel, — en niemand weerspreekt u. Maar houd op tegen Bilderdijk's dichtmacht als grieve uit te spelen wat hij zelf door zoo scherpe critiek afsneed. De productie onzer jongere dichtschool onderschat ik daarom niet. Soms hebben haar beste zangers en zangeressen ons met treffelijk keurgerecht verrijkt; en moogt ge al in hun genre het hoogere kunstmerk niet terugvinden, dit hebben ze, ze gaven ons weer poezy [5]). Alleen maar als men, van eigen standpunt begrijpelijk, dan toch volhoudt: *Bilderdijk geen dichter*, zou ik willen antwoorden, voeg er bij: *geen dichter als ik*, en als ik dan riposteeren mag: *En gij geen dichter als Bilderdijk*, kan de zoen gesloten zijn.

Want hier zit 't in M. H. We stuiten hier op een verschil in levensbeginsel, en uit dit diepgapend grondverschil volgt noodwendig even diepgaand verschil in opvatting van alle kunst, en zoo ook van 't wezen der poezy. Bij Bilderdijk beweegt zich alles om God en zijn Christus, als het op alles inwerkend en alle leven beheerschend middenpunt, maar in onze jongere dichtschool riep men het uit: „O, dat vervloekte, dat ergerlijke Christendom. We meenden er eindelijk van verlost te zijn"[1]). Het religieverschil dat hiermeê opkomt, blijve hier natuurlijk rusten, maar wie zoo principieel tegenover elkander staan moesten ook op kunstgebied wel botsen. Immers 't schoone *is* het Goddelijke, wat de apostel de *Theiotês*[2]) noemt. Vindt ge nu dat Goddelijk schoon niet in den levenden God, dan moet 't toch ergens zijn bewuste concentratie vinden, en wil men dan óók geen Apollo of Aphrodite meer, dan blijft er geen andere bewuste concentratie over dan in het *eigen ik*. Daar komt 't bij de tachtigers dan ook toe. „Ik ben een God, zong één hunner, in 't diepst van mijn gedachten, en zit in 't binnenst van mijn ziel ten troon" [3]). Zoo wordt 't *zelfvergoding* met voor elk nieuw dichter altoos weer het eigen ik tot middenpunt, zonder optrekking in het „verhevene", zonder eenheid van geest. Een duizendpoot van het altoos nieuwe *ik* ziet ge kruipen, maar geen lichtstraal van hooger die glinsteren komt. En hier nu gaapt de klove tusschen de tweeërlei kunstopvatting. Dusver was het in elke machtiger kunstopenbaring juist die eenheid van een hooger geest, die in zijn heilige orde zijn priesters en koorknapen inlijfde; de *spiritus creator* van aller conceptie. Priesteren der kunst die *dienden*, en niet zich-zelven maar hun afgod of hun God verheerlijkten, en wie altoos de geest van Boven aandreef. Het *„Est Deus in nobis, agitante cales-*

cimus Illo". Zoo was het in het land der Faräonen en in Hellas, zoo was het bij Byzantijnen en Romanen, in Gotiek en in Renaissance, en daarom was er in elk dier kunstopenbaringen macht van orde, eenheid van karakter, de glans van een gouden stijl. Maar bij wie Bilderdijk zijn dichterbrevet afgrissen, kent men geen van Boven, en ontbreekt die drijving van hooger geest geheel. De Claretie beleed dat gemis, de Secession in Duitschland lijdt er onder, onze eigen bouwkunst weet niet meer waarheen [1]). Voor eenheid van geest stuit uw kunstoog op een myriade van *ikken*, als zoovele artistieke microben, en ge ontwaart, hoe deze, in 't „geniale schelden" onovertroffen meesters, sijffelend op elkaar inkronkelen en sissend elkaar havenen. Zoo streek men uit het *ideaal* in de realiteit neer; gleed uit de *realiteit* over in het *impressionisme*; en nu eindelijk uit het impressionisme in het *sensitivisme*; en zulks niet eens, om wellust in te drinken uit wat de sensatie aangreep, maar uit het trillen dier sensatie zelf.

Naar die kunstopvatting nu, gaaf zij 't toegegeven, *is* Bilderdijk geen dichter, en *wil* hij 't niet zijn. Hem dreef een geest uit hooger wereld, en daalde uit die ideale wereld, niet 't minst door de poezy, neder in ons pessimistisch aanzijn. Hij zong dit ideale schoon in ons gebroken leven in, en hief wie „vermoeid en beladen was" in de verzoening dier ideale wereld op. Het drijven van dat eeuwig schoon, in „waarheid diepgevoeld", was hem de ademtocht van zijn dichterlijk zelfbesef, en zoo gewon hij *uit* den hooge, maar *door* 't hart, zijn rijke poezy.

„'t Is in haar dat geesten uit den hooge
Mijn hart vervullen met dat wellust-vol vermogen,

Dat de Almacht nader brengt, veredelt, schept, bezielt
En waar ge met stil ontzag in 't hart voor nederknielt" [1]).

Alle kunst is hem een heilig *kunnen*, krachtens onze schepping naar Gods evenbeeld, een kunnen als God. Scheppen, nascheppen, herscheppen, niet als God in de realiteit, maar in lijn en kleur, in toon en woord, in beeld en geest, en het machtigst onder al die kunnende kunsten blijft de poezy, die daarom juist, als de hoogste kunst, zelve *poiêsis* d.i. schepping, genaamd is. Een *kunner* nu, een machtig kunner in dien hoogen zin, is ook Bilderdijk zelf geweest. Een wondere machthebber, die, in de wereld een vreemdeling, toch én natuur én menschenleven én 't leven van 't hart, tot in zijn fijnste vezelen bespied had [2]). Een zanger uit het hart, die zonder ooit zielverklanker te worden, wondere melodiën door klankexpressie in 't luisterend oor deed vloeien. Een dichter, die onzen dichtschat met gouden tresoren verrijkt heeft. Geen volkspoeët als Cats, maar één die de fijnere, hoogere volksorganen aangreep, om door hen heel zijn volk te zegenen [3]). Een harpenaar die had hij nu geleefd, zeker anders, allicht rustiger, ook wel soepeler zou gezongen hebben, maar die in zijn tijd als een zon boven alle dwaalsterren uitschitterde. Een groot-dichter die soms óók lust had om spelend te vermaken, maar de grondtoon van wiens lied toch de toon van een aangrijpenden, een manlijken, een hartvermeesterenden ernst bleef. En onder dit alles altoos de zanger van echt-Hollandsch stempel, die, dank zij de klem der vastheid van beleden determinatie, met rythmischen golfslag, zijn Holland weer trots op zijn verleden, moed tot volharding, en geloof aan een dagend morgenrood in het mat geworden hart zong.

Van Bilderdijks nationale beteekenis als dichter, M. H. kom ik op Bilderdijk's nationale beteekenis als *taalvirtuoos*. Geen minder dan de stichter onzer historische taalschool, Matthijs de Vries, heeft hem in die hooge qualiteit voor nu veertig jaren zijne volle wierookschaal ontstoken [1]. Beets heeft hem als taalman een krans van onverwelkelijk eikenblad gevlochten [2]. Zelfs Siegenbeek heeft aan zijn taalschranderheid hulde gebracht [3]. Van Jacob Grimm en Willems sprak ik reeds, en zelfs heel het heir zijner critici zet, aan zijn taalgenie toegekomen, den toon der dithyrambe in. Na Hooft en den Statenoverzetter, en na Vondel, den Prins onzer dichters, is geen taalvoeler, geen taalverrijker, geen taalsmeder en kneder, geen taalborduurder en taaltooveraar, dus aller eenparig getuigenis, als Willem Bilderdijk onder ons opgestaan. Die 't hem verbetert, moet nog komen. Bilderdijk had onze heilige moedertaal lief. 'k Wil hem niet, zoo zong hij,

„'k Wil hem niet in eer bekorten, die een stouter geest bezit,
Hollands taalschat uit te storten, blijft *mijn* glorie, anders niet" [4].

Lief had hij als poëet de poezy waaruit alle taal is opgekomen. Ze was hem uitademing der ziel, in keel en stemband tot vloeistof verdicht, in de trillende luchtgolf gestold tot klank en woord, en door 't luisterend oor of 't lezend oog in anderer ziel over geleid [5]. Hechting van 't gevoelde in de ziel aan een beeld, om dit beeld, verklankt, voor het nationaal besef als ruilgoud der gedachte te munten. En dat geestelijk-poetisch zichzelf incarneeren in de taal is hem niet 't doen van één, maar is, eeuw aan eeuw doorgezet, het zielsbedrijf van heel een volk, niet om de ziel van één,

maar om de ziel van heel de natie, met haar bewustzijnschat en haar karaktergolving, haar lachen en haar weenen, haar luim en haar ernst, haar sympathie en antipathie, haar woelen en bedoelen, haar ideaal en haar hope in een oceaan van vloeibare klanken uit te storten. Dien taalschat heeft Bilderdijk, niet als Lambertus Ten Kate zuiver genealogisch ontleed en rustig historisch gerangschikt. Linguïstisch taalvorscher in ónzen zin, is Bilderdijk nooit geweest, maar de vonk van 't genie heeft hem 't ondergrondsche leven dier taal beglansd; bij dien glans heeft hij de verborgen diepten van onzen taaloceaan bespied; verloren schatten heeft hij uit die diepten opgehaald; nieuwe zielsexpressie heeft hij in die taal ingetooverd; het levensbloed dier taal heeft hij weer tot in haar afgestorven uiteinden doen doordringen; en in de kracht zijner dagen heeft hij uit Oud-Delftsche kan, in fonkelenden alembiek ons zijn echt Hollandsch taalbrouwsel, zoo donzig en zoo goudblond en zoo witschuimsch ingeschonken, dat de fijnproever er vroolijk bij werd [1]). En die taal had hij niet uit den volksmond opgevangen. Menschen kende en menschen zag Bilderdijk niet. Van beluisteren van de volkstaal op de markt des levens is bij Bilderdijk geen sprake. Neen, uit het éene blad gistte hij heel den boom, uit één toon greep hij heel 't accoord. Zijn hollandsch hart tooverde hem Hollands taal voor 't bewonderend oor. Dit heeft hem parten gespeeld in zijn taalverklaring. Man der *Physis* zag hij te vaak de anomalie der *Thesis* voorbij [2]); maar toch dwong ook daarbij zelfs zijn instinctief besef aan mannen als Grimm en de Vries vaak eerbied af. Voor hem leefde de taal, en schitterde voor zijn zielsoog met al den rijkdom van 't Hollandsch denken en vaderlandsch gevoelen [3]). En toen hij dit hem heilig taalleven door gouvernementeelen ijver en door Siegenbeeksche schaaf

bedreigd zag, heeft hij als over een kind zijner liefde, over die bedreigde taal zijn machtigen arm uitgestrekt. Dat in mozaiek schikken van een nog krachtig levende taal deed hem in toorn ontbranden. En daarom heeft hij niet alleen het dorre taalhout weggebroken, opdat de groene twijg weer mocht uitloopen, maar zelfs in het kleed der taal, d. i. in het schrift, spelling tegenover spelling gezet. En nu, dat in onze nieuwe spelling Siegenbeek heeft afgedaan [1]), dat de poëzie in onze taal weer opleeft, en dat ons hollandsch proza, zelfs bij dat van Bilderdijk vergeleken, goud voor koper werd; ja, dat onze heilige moedertaal verjongd, verfijnd, veredeld, en van teringziek weer blozend van leven is geworden, dàt heeft onze natie, meer dan aan één aan Bilderdijk te danken. Het was Bilderdijk, die toen een vaalheid als des doods over haar toog, onze moedertaal heeft *gered.*

Was alzoo M. H. Bilderdijk's nationale beteekenis voor onze landstaal, zien wij nu zijn nationale beteekenis voor onze *Landshistorie.* Onder scherpe critiek erkent Robert Fruin onbewimpeld, dat 't Bilderdijk was, die toen onze historie in 't slop reed, den wissel verzette en haar op veiliger spoor heeft overgeleid [2]). En ook hier de altoos weerkeerende tegenstelling van het doode mozaiek en het organische leven. Voor Wagenaar en de zijnen was 's lands historie een hoop notarieele acten, saamgeregen aan 't Regentenlias, maar zonder dat de ziel van 't volk er in sprak; veeleer wat geestdrift wekken kon uitgedoofd. Gesmoord de diepere toon uit 't hart die eens ons volk geinspireerd had. Nauwkeurig procesverbaal, maar waarin geen ruischen van den stroom

der geschiedenis te beluisteren viel. En daartegenover Bilderdijk, te veel poëet, te weinig procureur, om stipt journaal te houden; daardoor feiten ontredderend en feiten in 't fantasie-kleed hullend, in steê van ze nuchteren te boeken; en zoo, slag op slag, als ge wilt, den bal misslaande; maar juist als poëet in den levenden stroom der geschiedenis onderdompelend, en er schatten uit opbrengend van nationale zielsaandrift. Bij hem geschiedenis niet de anatomie van 't lijk, maar 't uitbeelden van het leven der natie. En ook hier weer is 't zijn organisch determinatie-besef dat hem 't spoor doet vinden. Geschiedenis, geen zich begraven in wat achter ons ligt, maar in 't heden dat verleden als nog *zelf voelen* en er de profetie in laten opademen voor de toekomst. Beheerscht behoud van kracht thans alle natuurstudie, behoud van kracht in de Godsregeering, met 't Kruis als middelpunt, was Bilderdijk's devies voor alle historisch leven. Hij *voelde* het doen van Gods majesteit niet alleen *verticaal* als regiment van boven, maar ook *horizontaal* als het tintelen van een gouden lijn, die in, die, achter 't paradijs begonnen, vandaaruit in geweldige golving zich door alle volk en alle eeuw heen voortbewoog naar 't slotbedrijf van 't majestueuse drama. In zijn „Ondergang der Eerste Wereld" dringt hij zelfs naar het uitgangspunt van die lijn in het geestenrijk door. In het verleden lag de moederschoot van het heden; het heden hield nu reeds in zijn moederschoot de toekomst besloten. Daarom kon hij den dam niet dulden, dien averechtschen willekeur dwars achter ons Geuzentijdperk had opgeworpen. Dien dam brak hij door, om in de Middeneeuwen het protoplasma van ons volk te grijpen, in de kerk vóór de Reformatie de kerk te vinden, waaruit de kerk der hervorming oprees,

en in Vlaanderenland den nazaat te begroeten van wat in oorsprong één met Neêrlands volk was [1]. Al heeft hij nooit als Vondel naar terugkeer onder Spanje's opperhoogheid gewatertand [2], toch had hij den moed, om, als eerste protestant in Nederland, in Spanjes koning niet enkel den beul van zijn volk te verafschuwen, maar ook den strijder voor een idee te eeren [3]. Edoch geuzenkind bleef hij met dit al. Reeds om zijn strijd voor de waarheid Gods was in den Zwijger, als „Prince van Oraniën, vrij, onverveert", verzet en weerstand gewettigd tegen „den koning van Hispaniën", dien hij als koning eeren bleef. Zijns was, en bleef de geest van 't Wilhelmus van Nassauen, en aan van Harens Geuzen, heeft hij niet om van Haren, maar uit bewondering voor ons Geuzengeslacht, de grove pij uitgetrokken en ze gestoken in 't Geuzenhabijt [4]. Zelfs toen anti-nationale zin de viering van Leidens ontzet had afgeschaft, was het Bilderdijk die onder het bravo der studenten, als man van historie, het aloude bollen- en haringfestijn heeft hersteld. Maar of hij uit de middeleeuwen en uit Vlaanderen zijn volk naar zich toetrok, of terugleefde onder de geuzen, het bleef hem over heel de lengte en al de breedte van den nu eens kalm vlietenden, dan geweldig opbruischenden, en dan weer bijna verzanden stroom onzer geschiedenis, altoos 't éene, 't identieke volk van Nederland, door God tot groote daden verkoren. En dat volk riep hij toe: „Deelhebbers van mijn ziel, in 't hart dat voor u slaat" [5]. Vandaar dat hij trouwe vrienden onder besliste tegenstanders bezat; aan de dusgenaamde secten een goed hart toedroeg; voor zijn Roomsche landgenooten zijn armen opende; en de Joden dekte met historische verknochtheid [6]. Grootmeester van „de Ridderschap van den domper" voelde hij, hoezeer ook door zijn genie aristo-

craat, tot voor zijn armsten landgenoot, en eischte dat de jongman, die uit broodsgebrek niet huwen kon, arbeid en voor dien arbeid geld als loon ontvangen zou van den Staat [1]). Dien Staat moesten Gezag en Vrijheid, door den band van 't Recht, sterk maken. Dat *Recht* verweerde hij voor Kaat Mossel, maar later even kloek voor Keezen door de Oranjepartij vervolgd. Die *Vrijheid* veroverd te hebben gold hem als de eere van onze worsteling tegen Spanje. En zeker, als *Gezagsman* was Bilderdijk monarchist, maar het *l'état c'est moi* van Versailles verfoeide hij met 't diepst zijner ziel. Als de legitimist critiek op den vorst *muiterij* noemde, en 't uitriep: „Een vorst heeft immers recht, om naar zijn welgevallen, te handelen met zijn volk", dan vliegt Bilderdijk op, en roept ons toe: „U, mijn landgenooten, die den vrijen hals aan het eigendunkelijk juk onttrokken hebt, en scherp 't recht van Volk en Overheid te schiften weet, u voegt geen vergoelijking voor een beginsel dat gij veracht, bestrijdt en verfoeit" [2]). En daarom, al was Bilderdijk geen Fruin in onbevangenheid, geen Bakhuizen ten Brink in nauwkeurigheid, toch schreef Vosmær naar waarheid, dat Bilderdijk „een scherp ziener was van veel dat boven 't bereik van zijn tijd lag" [3]). Dit nu geldt ook van zijn warm geschiedenis-voelen, van 't bestralen van onze landshistorie met de lichtstraal van zijn genie. Ook voor onze landshistorie heeft hij een harden strijd gestreden. In dien strijd deed hij Wagenaar in 't zand bijten, en viel hij zijn medestanders aan met een Titanenwoede, als die hem eens deed uitroepen:

„Komt, wendt uw booze muil op mij
die 't scheurziek wolfgebit uw kaken uit zal breken" [4]).

Doch al sprak hierin overmoed ; al verviel hij door felheid in miskenning; en al stelde wat hij zelf instee gaf vaak te leur, — *dit* heeft Bilderdijk, dat hij Wagenaars procureurslias aan vezels rafelde; als dichter-wijsgeer historischen zin in onze landshistorie inblies; en aldus met een klepelslag, die nóg dreunt, de komst heeft ingeluid van die echte, die volleerde historiographen die ook Bilderdijk hebben verbeterd.

Heeft Bilderdijk zoo onze taal gered, en voor de historie van ons land nog bijtijds den wissel verzet, ook dit geeft aan Bilderdijk nationale beteekenis dat hij *weer wakker riep de ingeslapen liefde voor 't vaderland zelf.* De volkstaal, denk aan 't rijk der Habsburgen, is soms 't tegendeel van cement. Ierland in Groot Brittanje toont u, hoe 's lands historie kan splijten in stee van saâm te smeden. En ook waar taal en historie hun saâmbindende kracht niet inboeten, werkt nog vaak beginselverschil als wig. En juist daarin nu ligt voor 't nationaal behoud de hooge beteekenis van de *vaderlandsliefde*, dat zij, dank zij de tegenstelling met het buitenland, het uiteenwringen der natie aan deze splijtzwam belet. Voor het volk in 't groot wat de gezinsband in 't klein vermag. Maar juist die zenuw der vaderlandsliefde was in Bilderdijk's dagen op bedenkelijke wijs verslapt. Niet meer Nederlander, maar *Bataaf* te zijn, werd in den droom van terugkeer tot den natuurstaat, de geliefkoosde leuze , en in dien natuurstaat voelde men zich als naneef der autochtonen, met alle wereldburgers één. In 't cosmopolitisme der Robinson Crusoë's ging de eere van vaderlander te zijn, te grond. En ook in die etterbuil van 't nationale

leven heeft toen Bilderdijk het mes gezet met alles tartende beslistheid. Niet als Jingöist. Het „van vreemde smetten vrij" verlokte hem niet. Het vreemde was geen smet, alleen 't was anders. Internationale belangen van heilige orde bonden alle volken tot de éène menschheid sâam, en geen heeft meer in die dagen dan Bilderdijk in vreemde talen zich thuis gevoeld, vreemde letterkunde doorvorscht, uit der volken geschiedenis profijt getrokken. De menschheid ging hem boven 't vaderland. Of riep hij 't niet uit: „Deez' plicht moet heilig zijn, zelfs boven 't vaderland. Dit moog' verloren gaan, de menschelijkheid houdt-stand" [1]. Maar juist ten bate van die gemeenschap der volkeren moest elk afzonderlijk volk zijn eigen stand verweren. Het woud wuift zijn weelde niet, of elke stam in 't woud moet op een eigen wortel stoelen, en voor Nederland geloofde hij in dit opzicht aan een gansch bijzondere roeping. Zijn eigen volk was hem „'t edelst volk der aard", ja, hij gloeide voor de wereldroeping dezer lage landen [2]. En daarom zong hij in fier patriottisme: „In Holland stond mijn wieg, bij 't erfgoed mijner vaderen, als 't bloed dat in mij vloeit, is mij dit Holland dier" [3]. En wilt ge nu de kracht kennen, waarmee dit vuur uit Bilderdijk's hart, vuur in anderer hart heeft aangestoken, vraag u dan af, wat de tonen uit Bilderdijk's lied zijn, die nu nog op alle scholen, in alle kringen, heel 't vaderland door 't luidste klinken, en 't is immers zijn „Holland groeit weer, Holland bloeit weer", en dan waar het in zijn „Aan wal" van den vaderlandschen bodem heet: „'k Heb hem met mijn lijf gedekt. 'k Heb hem met mijn arm omvademd. 'k Heb zijn lucht weer ingeademd. 't Heb zijn hemel weergezien. God geprezen op mijn kniën" [4]. Poezië in *tableau vivant*, zoo ge wilt, maar dan toch een tableau vivant, dat u een snaar

in 't eigen hart doet trillen, en u voelen doet, wat we ook in de liefde voor 't Vaderland aan Bilderdijk verschuldigd zijn.

En nu het teederste. Nederland en *Oranje* waren in die booze dagen uiteengescheurd, en 't is Bilderdijk die met magnetischen zang Nederland weer naar Oranje en Oranje weer naar Nederland getrokken heeft. Niets smadelijker op dit pas onzer historie dan de ondank waarmee de Franskiljonen dier dagen Oranje den rug toekeerden. In ons goede Holland straf bedreigd tegen wie nog de Oranjekokarde op de borst dorst spelden. Oranje gezet uit zijn ambt. Oranje gedwongen tot de vlucht naar overzee. Griévender is er in onze historie niet. En onze vernieuwde liefde voor Oranje mag wel zeer innig zijn, zal ze ooit de schuld boeten voor wat in die booze ure aan de nagedachtenis van onze groote Oranjehelden is misdaan. En nu, ik weet het, ook anderen verdroot, griefde, sneed dit in 't hart, maar wie onder allen heeft 't dieper gevoeld, en er krachtiger tegen ingeroepen dan Bilderdijk, in zijn bundel *Oranjezucht?* [1]) „Mijn volk, o, blijf vereend, en om uw Hoofd geschaard, met Nassau zijt gij groot, en zonder hem verloren!" Voor de toongevers der eeuw was ook d' Oranjevorst een atoom, een individu, bij conventie aanvaard, en door contract-opzegging weer te loozen. Maar voor Bilderdijk was Oranje organisch met Nederland één, Neêrland uit Oranje opgebloeid en door Oranje 't Nederland der historie geworden. Den Prins in ballingschap naar Londen gevolgd, zong hij nog in *8 Maart:* „Gij blijft ons 't onderpand, dat God ons niet begeeft, want Neêrland kent geen nood, zoolang Oranje leeft" [2]). In vloot noch troepenmacht was ons behoud, maar met Oranjes terugkeer kon

weer heil dagen, want „Oranje is grooter naam, dan al wat scepter torscht" [1]. Gevlucht voor de dwingelandij van wie den klank van Vrijheid op alle tonen uitjubelden, maar de wezenlijke vrijheid in banden sloegen, gaf hij Oranje getuigenis, dat zijn Vorsten ons de waarachtige vrijheid, de vrijheid van den geest, veroverd en gewaarborgd hadden. „Doe zien, dat de allerhechtste banden, die de Eendracht vlocht om deze landen, de Vrijheid en Oranje zijn" [2]. Het was hem 't vaderland zelf begeven, als men Oranje varen liet. „Wie ooit hun vaderland beminnen, schaart eeuwig om Oranje heen!" [3] Zelfs onder Lodewijk, zijn koninklijken Mæcenas, verborg hij zijn trouw aan het gevallen Oranjehuis niet [4]. De scheiding kon niet duren, en wellust was 't voor den heimwee-zanger, toen eindelijk de ure der verlossing sloeg, en Oranje, nu door *heel* 't volk toegejubeld, weer voet op Hollands erve zette. In dien jubel sprak toen 't nationaal berouw zich uit, en zielverheffend is 't thans, wat ons ook verdeele, het Oranje Boven, en 't Wilhelmus van Nassouwen van aller lippen te beluisteren. Onze Koningin is onzer aller glorie, en heel Europa, uit de verte Amerika zelfs, zegt er Amen op. Wat Bilderdijk eens zijn Vorst toezong,

> Met hart, met mond, met pen, met rechterhand,
> Getrouw aan God, Oranje en 't Vaderland [5]

is thans, meê door Bilderdijk's kloek getuigenis, de zielsexpressie van heel Neêrland's volk geworden. En sloop soms M. H. een angstig gevoel voor Oranje's behoud ons, meer dan voorheen, om 't hart, wie bidt dan niet voor Haar die ons regeert, wat Bilderdijk ons voor Oranje voorbad:

„Staaf God haar zetel, sterk haar hand,
Bedauw, besproei d' Oranjeplant" [1]).

En nu M. H., eer ik besluit nog de laatste, de zielkundige, de zoo interessante vraag: Waarin ligt bij Bilderdijk de verklaring van zijn zoo alzijdige nationale beteekenis? — en de sleutel tot dàt mysterie vind ik in zijn nationaal *atavisme*. Bilderdijk was, als ik 't zoo mag uitdrukken: *nationaal belast* [2]). Het is of hij zelf hiervan, in zijn *subliminaal ik*, gelijk Myers zou zeggen [3]), iets langs zijn aderen voelde sluipen. Nationaal gedetermineerd was hem zijn geheele wezen. Ingeweven, voelde hij zich als in 't ingewand van zijn volk. Anders dan als organisch product der natie kon Bilderdijk zich niet denken. Bilderdijk was in niets een eerst door opvoeding en omgeving gefatsonneerd patriot. Hij groeide op uit zijn wortel zooals aan dien wortel zijn eigen wezen vastzat. Van dogmatisch oplegsel bij hem geen spoor. Van zijn kerk, toen zoo droef vervallen, ontving hij indruk noch vorming. Van het piëtisme dier dagen wist hij niet. Aan de bloedarme Calvinisten uit zijn tijd had hij niets te danken. Lees maar wat hij over erfschuld schreef, of hoor hem, genade zoekend, „den gruwelijksten booswicht benijden, die aan de voeten zijns Verlossers schreien mag". 't Komt al wat hij beleed, niet uit de overgeleverde confessie op, maar uit de ervaring, uit de bevinding van eigen zieleleven. Niet van de predestinatie kwam hij tot organische determinatie, maar uit 't al gedetermineerd zijn, en gedetermineerd zich zelf voelen, tot de bepaaldheid ook van de gezaligden. Nu blijft die nationale erfelijkheid, ook na Bagehots onderzoek [4]), wel nog altoos een ondoorgrond geheimnis, maar dat ze bestaat, duldt geen

tegenspraak, of hoe zouden er anders natiën zijn? Alleen maar dit beheerscht zijn door 't nationale type smeult bij de massa in 't onbewuste leven, om alleen in dagen van nationale ontroering in vlam naar buiten uit te slaan. Maar in enkele personen van hoogen aanleg is dit toch anders, en zoekt 't ras, zoekt het volkstype, zoekt de nationale eigenheid haar klaarder karakter-expressie. Ja, soms is 't of, 't zij bij den ondergang, 't zij bij de metamorphose van zulk een type, dit type, eer het wegsterft of omgaat, nog eenmaal in oorspronkelijke zuiverheid opglansen wil, en zich in één scherp geteekende persoonlijkheid reïncarneert. Zoo was het in den laatste der Abençeragiers onder Spanjes ouden ridderstand. Zoo was het in Ivan Sobiesky toen het met Polens vrijheid gedaan was. De zang van den zwaan, eer hij den fieren hals neerbuigt en den stervenden kop in den stroom laat wegzinken. Of wilt ge, de opflikkering van de vlam eer het zieltogend licht uitgaat; het saamtrekken van 't leven in het hoogrood op de wangen van wie onder sneeuw bedolven, reeds in zijn uiterste ledematen afstierf. En zoo nu heeft 't aloude nationale type uit het wondere Geuzen-tijdperk, toen het vervaald, verrimpeld en der versterving nabij was, zich nog eenmaal, en met krachtige expressie, in Bilderdijk gereïncarneerd ; en in niets zoo zeer als juist in die reïncarnatie van 't toen ondergaand nationale type vindt ge u Bilderdijk verklaard. — Maar juist door de eenheid van verleden en toekomst in zijn zelfbesef, is hij hierbij meer dan *laudator temporis acti* geworden. Hij geloofde ook voor 't nationale type aan metarmorphose, aan overgang in een vorm voor zijn eigen tijd. Door tranen baadt, zoo zong hij,

„Door tranen baadt, en jammrend volksgeschreeuw
Gods wijsheid die uit nacht *den dag* verwekt" [1])

En zoo nu is Bilderdijk niet alleen de reïncarnatie, maar tevens de omzetter, weerbezieler en vernieuwer van dit oude nationale type gebleken. De laatste zoo ge wilt van de oude Calvinisten, maar tevens de eerste van een herboren geslacht. Den zwaan hoorde men in hem zingen, maar ook den Phenix zag men in hem glinsteren. Daarvoor nu *dankt* wie in dit vernieuwde type zelf meeleeft, maar ook immers gij, die over ons geuzentype onherroepelijk de doodsklok geluid waant, hebt hier lof voor. Want immers ook gij hadt niet gewild, dat 't nationale type onzer beste glorie zonder zwanenzang bezweken ware, en ook gij ziet er, met Allard Pierson, nationale winste in, dat 't overblijfsel van dat type niet als *gangreen* in ons volkslichaam is gaan woekeren, maar, dank zij Bilderdijk's optreden, uit zijn nachtschool uitgekropen, weer een gezond, weer een krachtig meêlevend bestanddeel is geworden in ons nationaal bestaan [1]).

En hiermee, M. H., spoedt mijne rede ten einde. Niet Bilderdijk ten voeten uit, alleen Bilderdijk in zijn *nationale beteekenis* heb ik U voor oogen gesteld. Ditmaal althans moesten we ons al tezaam, van wat geestelijke herkomst ook, in den aanblik van den grooten Vaderlander kunnen vermeien. Ik heb u aangetoond, hoe Bilderdijk, bij de dreigende schipbreuk van ons nationale leven op 't eind der 18e eeuw, ons het geloof aan de geestelijke virtualiteit van ons volk herschonk. Ik heb u indachtig gemaakt, hoe met dezen *facile princeps*, gelijk Beets hem noemde, niet voor toen alleen, maar voor altoos, een man van eersten rang in ons vaderlandsch Pantheon is bijgezet. Ik heb u doen zien, hoe Bilderdijk met

machtige greep ons de zuignappen van den atomistischen polyp van den nek heeft afgescheurd [1]), om ons met rustige hand neer te zetten op den rotsbodem van 't organische, innig één zijnde, vast gedetermineerde leven. Ik heb u den moed, den lijdensmoed, en de alles tartende volharding doen bewonderen, waarmee hij het manlijk palstaan voor kloeke overtuiging ons voordeed en inzong. Ik heb u den profetengloed in den dichter doen eeren, bij welks electrische vonking, hij ons volk weer hope voor de toekomst schonk, en met gouden tresoren onzen dichtschat verrijkte. Ik heb u, op beter dan eigen gezag, doen gelooven, hoe Bilderdijk onze heilige moedertaal uit de hand van wie haar doodschaafde, heeft gered. Ik heb u doen zien, hoe Bilderdijk onze Landshistorie, eer het te laat was, uit de Regenten-sarcophaag van Wagenaar uittrok. Ik heb 't u doen beluisteren hoe Bilderdijk, toen de liefde voor den geboortegrond in natuurstaat en cosmopolitisme verbleekte, ons de liefde voor het vaderland weer in de ziel ontstak. Ik heb u er in doen genieten hoe de zelfversmading van ons volk toen 't Oranje uitwierp, door niemand warmer, door niemand inniger dan door Bilderdijk is geboet. En in 't eind heb ik immers u allen vereenigd in de waardeering van 't nationaal-hereditaire feit, dat de volksgeest uit het tijdperk onzer rijkste glorie, eer de niet af te wenden metamorphose intrad, in Bilderdijk is opgeglansd.

En is nu de hope van Bilderdijk's leven beschaamd? Maar immers bijna in elk opzicht is, na de tweede helft der 19e eeuw, zijn vergezicht ons naderbij gekomen. De geestelijke virtualiteit van ons volk is in wetenschap en letteren welig gaan tieren. 't Atomisme is door alle denkers losgelaten, en anders dan or-

ganisch ineengevat en alzijdig gedetermineerd denkt geen hunner zich 't leven meer. Voor lafheid en meêgaandheid is weer moed, om voor zijn overtuiging te pleiten en te lijden, in allen kring gevaren. Zwakker onze dichtkunst, maar te heerlijker onze schilderschool is met iets van haar ouden luister herboren. Onze taal, onze prozastijl vooral, is verrijkt, verlenigd en veredeld. Het veld onzer Landshistorie is zoo rusteloos, met zulk een meesterhand doorploegd, geëgd en uitgewied, dat van den rijken oogst onze schatkameren overloopen. De liefde voor 't Vaderland won in zoo wondere kracht, dat, wat tegenstellingen ons ook verdeelen, de liefde voor het éene Vaderland ons „als zonen van 't zelfde huis" weer saâmbindt. Oranje hield voor goed op partijleus te zijn, en werd de glorie, 't jolijt van heel de natie. En, wat óók meetelt, de geest uit de 16e eeuw werd wakker, niet om mummiën als antikiteit te galvaniseeren, maar om een in nachtschool weggekropen volksdeel, weer met gezonde levenskracht te bezielen. Wie zou nu beweren willen, dat 't Bilderdijk was, die dit alles wrocht? Ze zijn niet op te sommen de factoren, die tot die herleving van ons volk hebben meêgewerkt. Alleen dit staat vast, dat wie Bilderdijk hier uitliet, zou toonen de historie van zijn eigen volk niet te kennen, wijl aan niemand meer dan aan Bilderdijk de onvergankelijkelijke eere toekomt, van op elk gebied schier, wegbereider, voorganger en meêtrekker te zijn geweest, om uit de schaduwe des doods ons Nederlandsch volk weer naar den zonneglans van 't leven terug te roepen [1]).

Zoo keeren we dan huiswaarts onder den niet uit te wisschen indruk, dat in Haarlems graftombe 't lijk rust van een man die een groote in ons Israël, een eere voor onze natie is geweest. En wanneer, wat God verhoede, ooit de *dies irae* aanbrak, dat

ons onafhankelijk volksbestaan wierd aangerand, en dat toch, ook al deinsden vloot en leger, de onuitroeibare virtualiteit van het volkskarakter den indringer dwong zijn prooi òf niet te grijpen, òf, reeds gegrepen, weer los te laten, erkenne dan een rechtvaardiger nageslacht, dat onder de groote zonen onzes volks, waaraan het vaderland zijn redding heeft dank te weten, óók Willem Bilderdijk, Bilderdijk niet de laatste is geweest.

Ik heb gezegd.

AANTEEKENINGEN.

In enkele aanhalingen moest ik mij, voor de inlassching in de rede, een verkorting of kleine, natuurlijk geheel onwezenlijke wijziging veroorloven. Een enkele maal is daarom het citaat hier letterlijk herhaald.

Blz. 5. 1) De *Spada*, eigenlijk *Espada*, is de *Matador*, die in de *suerte de matar* van het stierengevecht den stier met den degen (Spada) moet afmaken.

Blz. 7. 1) Zie *Winterbloemen*, deel II, p. 23 in het gedicht *de Schilderkunst*.

Blz. 7. 2) Zie *Uitzicht op mijn dood*, p. 20.

Blz. 7. 3) Camoëns meest door zijn nationaal epos *Os Lusitanos*, Cervantes vooral door zijn *Don Quichot* bekend, hadden het geluk dat hun hoofdwerk in allerlei talen is overgezet, iets wat met onze Nederlandsche dichters bijna niet voorkwam. Voor Camoëns is niet alleen een standbeeld opgericht, maar dit standbeeld staat te Lissabon op een hooggelegen plein, dat een machtigen vierhoek vormt, en zelf Camoëns' naam draagt. Standbeelden van Goethe vindt men te Frankfort a/M., te Weimar, te Berlijn en te München. Voor Corneille werd juist ten vorigen jare in schitterend decoratief-historischen trant een indrukwekkend jubileum gevierd. Corneille's standbeeld te Rouaan is van David d'Angers.

Blz. 8. 1) Niet ernstig genoeg kan het protest gaan tegen de theorie van Mr. H. W. Tydeman, die schreef: „De zedeleer en de burgerlijke wet moge dit onkuisch en echtbreuk noemen en wraken, maar die wet en zedeleer zijn voor *gewone* menschen, niet voor den genialen Bilderdijk en die engelachtige Wilhelmina".

4

Zie Dr. Wap, *Bilderdijk, een bijdrage tot zijn leer en werken*, p. 57. Onder ander opzicht heeft men die theorie ook bij von Bismarck laten gelden, en Martenssen heeft ze verdedigd, maar heel deze theorie is uit den booze en verzwakt in het genie 't plichtbesef.

Blz. 8. 2) Bij Goethe was de afdoling op het pad der zinlijkheid zelfs zoo sterk, dat zijn minnarijen den inhoud van een afzonderlijke studie vormen door Busken Huet vermeld als: *Les maitresses de Goethe*. In zijn jongelingsjaren was Goethe zelfs in zoo laag gezelschap verdoold geraakt, dat de politie er bij te pas kwam, en in 1768 Kätchen Schönkopf bijna zijn zedelijken ondergang voltooid had. Zelfs nog op zijn ouden dag geraakte hij met Fräulein Léfterow op bedenkelijken voet. Van Byron en Shelley is hun losheid van zeden te bekend, om nog bespreking te behoeven. Men kan in de biographiën van al deze dichters 't breed verhaal van hun amours vinden. Hier moest alleen op deze overbekende feiten gewezen worden, om het contrast te doen uitkomen tusschen de wijze, waarop hier te lande meer dan één, die bij Byron of Goethe er niet aan denkt, om hun deswege de roskam over de huid te halen, over Bilderdijk, en over hem alleen, heenvalt. Een contrast dat niet te verklaren is uit strenger ethische critiek op den landgenoot toegepast, want ook Rembrandt was landgenoot, ook van Rembrandt is zijn afdolen met *Hendrickje* overbekend, en toch, ook bij Rembrandt greep geen onzer esthetici daarom naar den hekel.

Blz. 8. 3) Niets heeft Bilderdijk's nagedachtenis meer geschaad, dan de averechtsche poging van enkele vrienden; nu pas nog van V. in *de Nederlander;* om deze droeve geschiedenis te bemantelen of te vergoelijken. Juist dit toch heeft zijn min-welwillende beoordeelaars geprikkeld, om altoos weer deze kool uit haar asch op te rakelen. Zelfs mengde zich hierin begrijpelijkerwijs godsdienstig verschil. Het is nu eenmaal zoo, dat het Christendom optreedt ook met de pretentie van een reiner leven te brengen. Die pretentie wordt overgenomen door wie 't Christendom belijden, en moet dit wel. Anders toch zou de bewering dat het Christendom de zeden verfijnt in hun eigen persoon geloochend worden. Het zou zijn, alsof ze hun eigen religie niet aandorsten. Juist

die persoonlijke pretentie echter stoot de anderen, en beweegt hen er met scherpe oogen op toe te zien, of in dezulken die professie doen van de Christelijke religie, ook zedelijke tekortkoming zich voordoet. Ten deele is dit onbillijk. Nooit toch is beweerd, noch kon beweerd worden, dat het ideaal waarmee een religie optreedt, bij een ieder die zulk een religie aanhangt, vervuld wordt. De eenige vraag die hier klemt is, of over het gemeen genomen de natiën, die de Christelijke religie volgen, in zedelijk opzicht hooger staan dan de overige. Maar anderszijds dient toegegeven, dat zij die aan de hooger zedelijke strekking van het Christendom weigeren te gelooven, en het daarom niet omhelzen, 't recht hebben juist bij mannen van Christelijke professie, die zoo fier op den voorgrond treden als Bilderdijk, den zedelijken toets dubbel scherp aan te leggen, en de vrienden van Bilderdijk hadden zich hiertegen nooit moeten verzetten. Veeleer hadden zij de anderen in besliste afkeuring, èn van de hier in aanmerking komende feiten, èn van de poging om aan die feiten een dragelijken schijn te geven, moeten voorgaan. Bilderdijk *is* tot tweemaal toe gevallen, en zulks niettegenstaande voor 't overige op zijn zedelijk leven niets viel aan te merken. Voor als na heeft hij niet alleen kuisch geleefd, maar zich zelfs bijna geheel van prikkelend vermaak in spijs, drank of spel onthouden. Er is dus in het minst geen sprake van een brandmerk *dat op geheel zijn leven zou drukken*. We hebben te doen met een achtbaar man van zedelijk en ingetogen leven, maar die tweemaal *gevallen* is, de eerste maal nog ongehuwd, de tweede maal gehuwd, en het is die tweede val dien hij door een niet te verdedigen stelsel van verzinning heeft pogen te dekken. Hierbij nu komt, vooral van Christelijk standpunt, verdediging noch verschooning te pas. Vooral zijn laatste poging om aan Odilde een weigering als grond van scheiding te ontlokken, is, ik aarzel niet dit uit te spreken, verachtelijk.

Door dit onomwonden te erkennen verbeurt men intusschen geenszins het recht, noch om op wie Bilderdijk deswege verguizen een enkele *aanmerking* te maken, noch om een en ander bij te brengen, dat leiden kan tot de betere *verklaring* van dit raadsel in Bilderdijk's karakter.

Die *aanmerking* raakt de inconsequentie, die bij het standpunt, door meer dan een dezer ethische critici ingenomen. Van Christelijk standpunt

geldt er één zedelijke maatstaf voor allen, zoo voor gewone stervelingen als voor geniën, voor proza-menschen en voor mannen der kunst. Er is één heilige wet die voor allen geldt, en die wat alleen in 't huwelijk geoorloofd is, buiten het huwelijk verbiedt, en juist daarom breuke van die wet in 't huwelijk dubbel zwaar, als echtbreuk, veroordeelt. Van dit standpunt nu gaat er één zelfde oordeel over Bilderdijk zoowel als over Rembrandt, Goethe, Byron en zoovele anderen. Zóó echter oordeelen vele dezer critici, mits Bilderdijk buiten het spel zij, niet. Zij stellen voor 't genie, voor het kunstgenie vooral, een slappere wet op en achten aesthetische verzwakking der zedewet alleszins geoorloofd. En nu is het inconsequent in deze critici, bij Byron en Goethe e. a. over deze peccadille's, gelijk men ze dan noemt, half met een lach om de lippen heen te glijden, om dan, aan Bilderdijk toegekomen, op eens hun brandijzer uit het kolenvuur te halen, en hem dubbel zwart te brandmerken. Ze hebben recht dat te doen, waar ze critiek op de pretentie van het Christendom oefenen, maar niet bij het beoordeelen van Bilderdijk als kunstgenie. Dan behooren ze te oordeelen van uit *hun eigen* standpunt, niet uit een standpunt dat ze zelven afwijzen.

En wat nu in de tweede plaats, *de verklaring* van deze dubbele vlek in verband met Bilderdijk's karakter betreft, vestigen we de aandacht op 't volgende:

1°. Bilderdijk, aan den omgang met jonge dames geheel ongewend, is èn te Leiden, èn in den Haag, èn te Londen, in aanraking gekomen met een genre van eenigzins ongewone dames uit dien tijd, meisjes die aasden op dichterroem, en zich met jonge dichters op vrijer voet gevoelden. Nu was Bilderdijk toen hij als student te Leiden kwam een soort meteoor, die reeds herhaaldelijk bekroond was als dichter, en van wiens buitengewoon talent een hooge roep uitging. Dit moest tot aansluiting verlokken, en tegen die verlokking is Bilderdijk niet op zijn hoede geweest.

2°. Van Odilde mag men zich, vooral na wat R. Fruin in *De Gids*, (zie *Verspreide geschriften* V p. 398—425) over haar aan 't licht bracht, geen te gunstig denkbeeld vormen. Een vrouw, die besluiten kon een Kumpel van 1808—1821 in gijzeling op te sluiten, omdat zijn op vrije voeten komen voor haar bedenkelijk kon worden, toont geen teeder vrouwelijk karakter. Ook dat ze Bilderdijk laat in den avond alleen op haar kamer ontving, maakt geen

gunstigen indruk. In haar karakter heeft Bilderdijk zich bedrogen, en het was poëtische zelfverblinding, dat hij jarenlang deze vrouw als vrouwelijk ideaal verheerlijkte.

3°. Dat zijn tweede vrouw als meisje, niettegenstaande ze later bleek een zoo uitnemende vrouw te zijn, zich in zondige minnarij met Bilderdijk inliet, doet te sterker uitkomen, welke gevaarlijke, wijl lossere opvatting van kuischheid bij de *précieuses* dier dagen in den dop school, en het was een stellige fout van Bilderdijk, dat hij zich tegen dit waarlijk niet geringe gevaar niet beter gewapend heeft. Ook dat Shelley, Byron, Goethe e.a. houding in den dichterkring dier dagen niet onbekend bleef, werkte hier stellig verzwakkend.

En 4° wat de poging van Bilderdijk betreft, om zich achter een stelsel van ingebeeld recht te verschuilen, zoo zij opgemerkt, dat juist het hooge zedelijkheidsbesef in ons vaderland Bilderdijk verleidde, nog heil in een schijn van recht te zoeken, terwijl Shelley, Goethe, Byron, Schlegel e.a., er, als men zich zoo mag uitdrukken, er maar op toe leefden. Bij die anderen ging dit schaamteloos, omdat ze in hun omgeving den druk van hun onzedelijk gedrag minder sterk voelden. Maar voor Bilderdijk stond dit anders. Hij voelde dat hij, werd er geen excuus gevonden, in den Hollandschen kring weg was. En juist dit verlokte hem, om een vijgeblad te zoeken voor zijn bedreven, en aangehouden kwaad. Het ergerlijkst hierin is, gelijk reeds werd opgemerkt, zijn brief aan Odilde, waarin hij tracht de gegevens voor zijn stelsel van verdediging, nog onder voorwendsel van duurzame trouw, aan haarzelve te ontlokken.

Niettegenstaande dit alles nu, ding ik niets, niet 't allerminste af op zijn schuld. Die blijft. Alleen maar ter verklaring van zoo diepen val, in zulk een anders kuischen man, eischt billijkheid dat men de omstandigheden, waarin die val voorkwam, in rekening brenge.

Iets dergelijks geldt ook voor zijn Erotische zangen, die vooral door Dr. Van Vlotens uitgave, nog al onder het prestige van Beets' naam, in zoo wijden kring zijn uitgedragen. Ook hier vergreep Bilderdijk zich aan de goede zeden. Wat in de Grieksch-Romeinsche Erotiek als geoorloofd gold, had dit in geen geval voor Bilderdijk mogen zijn. Ook waar de Eros den dichter bezielt, mag deze nimmer 't kleed der schaamte wegschuiven, en dat deed Bilderdijk meer dan eens, soms op ergerlijke wijze. Stellig heeft hij hierdoor kwaad

gesticht. Maar toch zou men hem onrecht doen, door hierbij buiten rekening te laten de eminente plaats die de genereering, met al wat daar toe behoort, in Bilderdijk's overtuiging innam. Reeds bij Cats was dit zoo, en 't sprak ons Hollandsche karakter toe; gelijk zich dit van oudsher op alles wat hiermee samenhangt, met voorliefde pleegde te richten. Zelfs in onze oude kluchten komt dit plat en grof voor. Het tooneel duldde zelfs in de 16e eeuw scènes, die nu ondenkbaar zijn. Tot in wat onze straatjeugd op wanden en muren schrijft, komt dit als bij geen ander volk uit. Deze zelfde trek nu zat ook in Bilderdijk, en kwam bij hem te vrijer uit, daar hij het liefdeleven in het teederste van zijn wereldbeschouwing had ingeweven; en zulks wel op 't voetspoor van het Oude Testament, dat ook voor zeer krasse symbolische overbrenging van het vleeschelijke op 't geestelijke niet terugdeinst. Denk alleen aan Ezechiël en 't Hooglied. Ik acht daarom dat wat Bilderdijk in het voorbericht van zijn *Verlustiging* schreef, metterdaad gemeend is. Maar al verklaart dit veel in zijn Erotiek, toch kan dit hem niet vrij doen uitgaan. Ze is meer dan eens onbeschaamd en gaat te ver, veel te ver. Bilderdijk zou althans in mijn schatting hooger staan zoo hij nooit zulke wellustige zangen gezongen, veel minder aan de pers toevertrouwd had. En mocht, gelijk te veronderstellen is, aan zijn verleidsters, een en ander uit deze erotische zangen in handen gekomen zijn, dan is het niet te veel gezegd, zoo ik beweer, dat hij daardoor zelf de schuldige vlam in haar ontstoken heeft, waaraan hij zich zoo deerlijk de vleugels heeft gebrand.

Maar als dit alles nu over en weer toegelicht, toegegeven, en kort en zakelijk, zonder eenig verbloemen, gebrandmerkt is, dan kan het, gelijk Gorter opmerkt, met de bespreking van deze zwarte bladzijde in Bilderdijk's leven ook uit zijn. Zoolang Bilderdijk op dit punt nog averechtsche vrienden vond, die hem vrij zochten te pleiten, liet het zich begrijpen dat men er altoos weer op terugkwam. Thans heeft dit geen zin meer. Thans is alleen de vraag aan de orde, wie Bilderdijk als mensch in zijn *algemeene* doen en laten, wie hij als denker, als dichter, als product *van* zijn volk *voor* dit volk geweest is, en steeds meer worden kan.

Blz. 9. 1) DE BOSCH KEMPER, *Bilderdijk als mensch*, blz. 28. Amst. E. S. Witkamp, 1870.

Zie Volksletterkunde no. 306.

Blz. 9. 2) MOLTZER, *Bilderdijk en het Nederlandsche Volk.* P. 27.

Blz. 9. 3) Robert Southey is allerminst een onbekende grootheid. Hij leefde van 1774 tot 1843. Hij behoorde eerst tot de toenmalige revolutionaire dichters en toonde dit in zijn *Wat Tyler*, maar koos later met Burke tegen de Fransche revolutie partij, en maakte zijn grootsten opgang met zijn dithyramben op Wellington's overwinning. Zijn *Roderick the last of the Goths* (1814) is, gelijk men weet, door Bilderdijk vertaald. Zijn teekening van Bilderdijk gaf hij in een *Epistle to Cunninghame*, en deze luidt in het Engelsch als volgt:

„And who is Bilderdijk?" me think thou sayest
A ready question; yet which, trust me, Allan,
Would not be asked, had not the curse that came
From Babel, clipt the wings of Poetry,
Napoleon asked him once, with cold fixed look,
„Art thou then in the world of letters known?"
And meeting his imperial look with eye
As little wont to turn away before
The face of man, the Hollander replied:
„At least I have done that whereby I have
„There to be known deserved".
A man he is
Who hath received upon his constant breast
The sharpest arrows of adversity.
Whom not the clamours of the multitude,
Demanding, in their madness and their might,
Iniquitous things, could shake in his firm mind;
Nor the strong hand of instant tyranny
From the straight path of duty turn asides;
But who, in public troubles, in the wreck
Of his own fortunes, in proscription, exile

Want, obloquy, ingrate neglect, and what
Of yet severer trials Providence
Sometimes inflicteth, chastening whom it loves,
In all, through all, and over all, hath borne
An equal heart; as resolute toward
The word, as humbly and religiously
Beneath his heavenly Father's rod resigned.
Right-minded, happy-minded, righteous man!
True lover of his country and his kind;
In knowledge and in inexhaustive stores
Of native genius rich; philosopher,
Poet, and sage. The language of a state
Inferior in illustrious deeds to none
But circumscribed by narrow bounds, and now
Sinking in irrecoverable decline
Hath pent within its sphere a name, with which
Europe should else have rung from side to side.
Such, Allan, is the Hollander to whom
Esteem and admiration have attached
My soul, not less than pre-consent of mind
And gratitude for benefits, when being
A stranger, sick, and in a foreign land,
He took me, like a brother, to his house.
And ministered to me, and made the weeks
Which had been wearisome and careful else,
So pleasurable, that in my kalendar
There are no whiter days".

Da Costa's vertaling, waaruit ik slechts enkele regels kon aanhalen, is veel zwakker dan 't oorspronkelijke, en te vinden op blz. 345 van zijn *De mensch en de dichter Willem Bilderdijk*, Haarlem 1859.

Blz. 10. 1) Jacob Grimm schreef aan Mr. H. W. Tydeman: „Es ist für mich sehr viel von ihm (Bilderdijk) zu lernen". Zie *Brieven van Tydeman*, 1, 397.

Blz. 10. 2) Zelfs Siegenbeek kon soms niet nalaten Bilderdijk's schranderheid te bewonderen. Zoo leest men in zijn *Taalkundige Bedenkingen*, Haarlem bij Vincent Loosjes 1827 op blz. 26: „De opheldering van dezen uitgang (namelijk die op *st*), als gesproten uit een verouderd imperfectum, die wij aan de schranderheid van den heer Bilderdijk danken, is, buiten twijfel, van zeer groot belang voor de afleiding der talen, en geeft ons den sleutel in handen om den oorsprong van vele woorden te vinden".

Blz. 10. 3) Volsta hier het getuigenis van S. Gorter, ook door Jonckbloet in zijn *Gesch. der Ned. Letterkunde*, II p. 456, met „onverdeelde" instemming onderschreven: „Als sommige dingen, onaangenaam om te zeggen, eenmaal kort, en moedig gezegd zijn, laat ons ze dan vergeten en er niet meer over spreken. Wij voor ons, als onder het lezen in Bilderdijk's correspondentie, te midden van honderd overdrijvingen, dwaasheden zelfs, en duizend dingen, waartegen ons oordeel in opstand komt, de flitsen van dat wonderbaar doordringend verstand, dat scherpe oordeel, dat schokken als van electrische vonken, en de uitgebreidheid der kennis ons verbaasd doen staan; als hij op de breede zilveren stroomen van zijn poëzie ook onze boot draagt naar een tooverland vol bloemengeur en vogelenlied, door groene eilanden, overhangende wouden, en ontzagwekkende bergen door; als dan in ons gemoed door de openstaande poort bewondering, ook vereering, ook mededoogen, ook zucht om mêe te leven, en te lijden, willen binnendringen, wij zullen met geweld die deuren niet sluiten. (S. GORTER, *Letterkundige studie*, 2e druk, blz. 156).

Blz. 11. 1) *Nieuwe Dichtschakeering* I, blz. 4. Zoo schreef hij in de aanteekeningen op *Fingal* blz. 161: „Altijd vleie ik mij met zulk een opkomend geslacht, dat dichterlijker denkt, en gevoelt, en beter uitdrukt dan wij".

Blz. 12 1) De *determinatie* wordt door Bilderdijk niet als mechanische, als opkomende uit eindige oorzaken, noch ook in pantheistischen zin, en evenmin als logische uitwerking van het vooruitgedachte, maar steeds als een gedetermineerd zijn door den omnipraesenten, en in zich eeuwigen, God genomen. Men

zie hierover BAVINCK, blz. 120 v. Op dit verschil tusschen Bilderdijk's Determinatie en die van de Stoä, van Spinoza e.a. kon in de rede niet worden ingegaan. De determinatie werd in de rede alleen genomen in haar tegenstelling met het arbitraire atomisme, en in dit beginsel is alle begrip van Determinatie één. Er is bovendien geen de minste aanleiding om het verantwoordelijk plichtsbesef tegenover Bilderdijk, den calvinist, te verdedigen. De historie levert bewijs te over dat de zedelijkheid nooit strenger opgevat noch onverbiddelijker gehandhaafd is, dan juist in de kringen der Puriteinen. En dit historisch bewijs is sterker dan alle tegenredeneering.

Blz. 13. 1) Dit mocht niet zwakker uitgedrukt. Gijsbertus Voetius, hoe door en door geleerd ook, is ten slotte in een dorre scholastiek vervallen, die zijn werken onleesbaar maakt; en de overige Theologen hebben, zonder onderscheid, òf eenvoudig Calvijn geplunderd, òf zich verloopen in vraagstukken van de 2e of 3e orde, om voorts alleen in polemiek met andersdenkenden, en dan nog meestal op zeer kleine voet, hun studies voort te zetten. Maar wat vooral dient gewraakt, is dat de poging zelfs om op meer algemeen gebied de beginselen van het Calvinisme tot ontwikkeling te brengen, door niemand ondernomen is, zelfs niet door onze nominaal althans toenmaals Orthodox-Gereformeerde juristen en philosophen. Met Dordt beschouwde men blijkbaar den beginselstrijd als voleind, zonder ook maar te gissen, hoe in de belijdenis der praedestinatie het beginsel van een organische vastheid en noodwendigheid bezittende levensbeschouwing school, die, principeel opgevat en algemeen toegepast, tot de schitterendste uitkomsten had kunnen leiden. Hieraan echter dacht niemand. Men zag in de predestinatie niets dan een geisoleerd-theologisch vraagstuk; liet dit vraagstuk aan de theologen over; en deze waren schier uitsluitend op de handhaving van hun kerkelijk-politiek prestige bedacht.

Blz. 14. 1) *De Précieuse* vertoont, gelijk LITTRÉ aangeeft: „Un composé du pédant et du précieux, fait pour être admiré de la bourgeoisie et de la province". Zie zijn *Dictionaire* in voce.

Blz. 14. 2) Dit oordeel over het woord: *beschaving*, is niet te hard. Dit op zich

zelf goed gevormde en in klank niet onschoone woord, deugt niet voor wat het uit moet drukken. Immers men bedoelt met „beschaving", niet gemanierdheid of hoffelijkheid, maar hoogere organische ontwikkeling, datgene wat de Duitschers *Bildung* en *Kultur* noemen en bij de heel en half latijnsche volken: *Civilisation* heet; een woord, dat ook in het Noorsch is overgenomen. Tusschen tweeërlei is hier te onderscheiden, t.w. tusschen het begrip van organische veredeling en tusschen dat van uitwendig-mechanische vormverfijning; en bij deze vormverfijning is weer onderscheid te maken tusschen datgene wat den vorm ontdoet van het hinderlijke, en datgeen wat er den glans in brengt. Dit laatste, het glanzend maken, geschiedt door *wrijving*, en heet in 't Fransch *polir;* Engelsch to *polish*, bij ons *polijsten*. Het eerste, het wegnemen van het hinderlijke, geschiedt met mes of schaaf, en heet daarom besnoeiïng of beschaving, in het Fransch: *raboter, rabotage*, van *rabot*, een *schaaf*. Op personen overgebracht hebben we alzoo vierderlei: 1°. de *veredeling* van een persoon of volk in algemeene cultuur, en hiervoor hebben we 't woord: *ontwikkeling*, dat het organische van 't begrip juist uitdrukt; 2°. de vormverfijning door wegneming van onzuiverheden, wil men de gladmaking, en hiervoor hebben we: *beschaving;* 3°. de vormverfijning door het aanbrengen van netter gewoonten, en dat begrip hecht zich bij ons aan *beleefdheid*, en in nog specialer zin aan *hoffelijkheid*, het engelsche *politeness* en *courtesy*. *Beleefdheid* bedoelt dan wat Webster aldus omschrijft: „a desire to please others by anticipating their wants and wishes, and studiously avoiding whathever might give them pain"; terwijl courtesy of hoffelijkheid te pas komt in den omgang en bij het ontvangen, en bestaat in een vereeniging van vriendelijkheid met waardigheid.

Dienvolgens kon en mocht het woord *beschaving* ten onzent nooit anders gebezigd worden dan voor hetgeen het hinderlijke in den vorm afschaaft en wegneemt op mechanische wijze; en 't had niet mogen genomen zijn in den organischen zin voor wat elders Bildung of Kultur heet. Want wel heeft men ook in andere talen een werkwoord, van de *schaaf* afgeleid, nu en dan gebezigd om de ontbolstering van een persoon uit zijn ruwer vorm uit te drukken en gesproken van een *garçon raboté* of van een *gehobelter Bub*, en zoo ook *to plane* wel in 't Engelsch gebezigd, maar in geen enkele andere taal heeft men gladmaken door de schaaf als beeldbegrip genomen, om de algemeen persoonlijke

en maatschappelijke veredeling en ontwikkeling in organischen zin aan te duiden. Ten onzent zou *beschaving* in dien zin dan ook nooit zijn opgekomen in een tijd van gezond Hollandsche taalvoelen en Hollandsch denken. In den goeden tijd beteekent *beschaving* bij ons zelfs heel iets anders, namelijk iemand uitplunderen, afstroopen, ontblooten, berooven. Zie VERDAM, *Midd. Nederl. Woordenboek*. I, p. 981. Het oude deelwoord: *een beschaven man*, beteekende een beroofd, arm en ontbloot mensch, en eerst in den tijd van Van Effen begint *beschaafd* en *beschaving* in den huidigen zin gebezigd te worden. Nu is 't niet moeilijk te gissen, hoe men daaraan gekomen is, niet door het volk dat de taal moet maken, maar door de letterkundigen die zoo vaak de volkstaal bederven. In het Fransch namelijk gold de *rabot* of schaaf oorspronkelijk als zinbeeld van ontneming van de natuurlijke kracht. Zoo zette de hertog van Bourgondië in zijn wapen *trois rabots* tegen de *drie knodsen* in het blazoen van den Dauphijn over, als om te kennen te geven, dat hij die drie knodsen wel lam zou schaven. En in bijna gelijken zin kwamen bij de Fransche dichters èn het woord *raboter* èn dat van *rabotage* in gebruik voor wat wij: *likken van den stijl* plegen te noemen. Eerst liet de dichter zich gaan en schreef zijn gedicht op, gelijk het hem uit de ziel kwam. Maar die natuurlijke kracht van uitdrukking kon de opgekomen Fransche correctheid niet dulden. De schaaf, de rabot, moest worden aangelegd, en zoo kwam *raboter* en *rabotage* in gebruik voor het likken en gladmaken van het vers. Zoo zegt *Voltaire* in zijn *Lettres à Thireot*, 18 febr. 1760: „Si l'on m'accuse d'avoir *raboté* les vers de ce diable Salomon du nord". En zoo zei men ook van een pas opgeschoten jongen: *il y a encore bien à raboter*. Dit Fransche *raboter* nu is, toen hier het Fransche gladmaken van de poezie in zwang kwam, ook door onze letterkundigen voor vers en stijl overgenomen, en zoo sprak men in plaats van *likken*, van 't beschaven van den stijl of van 't vers. En zoo is 't gekomen, dat in den toenmaligen tijd, toen alle organisch begrip teloor ging en men het Fransche polijsten en glad-maken als ideaal ter nabootsing aangreep, dit „*raboter* van den stijl" overgebracht is op het raboter of beschaven van den algemeenen levenstoestand. Nu dit gebruik anderhalve eeuw lang standhield, valt er natuurlijk niet meer aan te denken, om het door een beter woord te vervangen, maar het dient dan toch als een merkwaardig psychologisch-historisch taalverschijnsel geboekt

te worden, hoe in de 18e eeuw voor zoo kostelijke zaak een zoo misbakken woord in zwang kon komen. Het is een even onzinnig woord, als dat men het algemeen cultuurbegrip ten onzent: *likking* genoemd had, want raboter, beschaven en likken waren oorspronkelijk geheel *identiek* in beteekenis en gebruik.

Blz. 15. 1) *Komplete Dichtwerken*, uitgave Kruseman. V. 171.

Blz. 15. 2) Ibidem. V. 227.

Blz. 16. 1) *Taal- en Dichtk. verscheidenheden*. I. bl. 9.

Blz. 16. 2) Zoo heet het in den *Ondergang der Eerste wereld*, blz. 163: Alleen dan peilt ge 't leven tot op den bodem als ge 't „niet naspoort, maar doorziet, geen onbetrouwbare oogen, maar 't eigen *zelfgevoel* tot waarborg hebt".

Blz. 16. 3) Dit *voelen* van God heeft bij Bilderdijk een zeer diepe beteekenis. *Voelen* is in tal van soortgelijke uitdrukkingen de verklaring van een onmiddellijke gewaarwording, die niet één sentiment, maar geheel ons wezen raakt. Zoo zeggen we: „Ik *voel* me niet wel", „ik *voel* me gelukkig", „ik *voel* me koortsachtig"; en zoo ook vragen we iemand, die iets wat we beweren niet wil toegeven: „*Voelt* ge dat nu niet?" Deze gewaarwording ligt achter het denken en gaat er aan vooraf, en zoo dikwijls nu Bilderdijk spreekt van zijn *innig zelfgevoel* bedoelt hij die onmiddellijke, alomvattende gewaarwording, als een aanraking uit de verborgen wereld. Deze opvatting van het *voelen* van God, is alzoo dieper dan die van Calvijn, maar toch ongetwijfeld aan Calvijn ontleend. De *sensus divinitatis* toch, ook wel *semen religionis* genoemd, was voor Calvijn het uitgangspunt van alle religie en van heel zijn theologisch stelsel. Zie in zijn *Inst. Regionis Christianae:* quemdam humanæ menti inesse et quidem naturali instinctu *divinitatis* sensum extra controversiam ponimus..... nulla est tam barbara natio..... cui non insideat haec persuasio. Et qui in aliis vitae partibus minimum videntur a belluis differre, tamen perpetuo *religionis*

semen retinent". Lib. I. c. 3. Zie ook *Comm. op den brief aan de Romeinen.* I, 21 en II, 13—14 en op *Hand.* XVII : 27, 28; waar hij zelf zegt, dat we God tot in onze *essentia,* in ons eigen *wezen,* voelen.

Blz. 16. 4) Tot dusverre had men in Bilderdijk te veel uitsluitend den dichter en taalkenner gezien. Dat er in Bilderdijk ook een wijsgeer stak, heeft zelfs Da Costa nauwlijks vermoed. Eerst Allard Pierson (*Oudere tijdgenooten)* blz 145 v. v. toonde voor deze eminente beteekenis van Bilderdijk een oog te hebben. Ook Kollewijn heeft in zijn uitstekende Biographie in deze beteekenis aan Bilderdijk recht doen wedervaren. Toch is het vooral Bavinck, die het eerst deze uitnemendheid in Bilderdijk meer volledig in het licht heeft gesteld in zijn onlangs verschenen studie: *Bilderdijk als Denker en Dichter,* Kampen 1906, een ware *Fundgrube,* in keurige orde, voor wie Bilderdijk in deze zijn hooge beteekenis wil leeren kennen. Zoolang alleen dichters of litteraire critici over Bilderdijk aan 't woord bleven, kon deze diepere beteekenis van heel Bilderdijk's optreden niet worden gewaardeerd.

Blz. 17. 1) Zie K. D. XIII. 207:

„'t Heelal bestaat uit tegenstrijdigheên,
Die door Gods hand in evenwicht gehangen,
In 't kunstgewrocht van 't onbegrijpelijk één
Zich beurtelings en steunen en vervangen".

Blz. 17. 2) Zie K. D. XI, 207, 315: „Wat is verscheidenheid? Ze is eenheid. — 't Eenig één blinkt in het schepselendom door alle vormen heen. — Eén macht, één God, één wil, één doel, éénzelfde waarheid, — straalt aarde en hemel door, met onmiskenbre klaarheid". Zie: Aan den heer J. van der Hoeven op zijn verhandeling *de sceletis Piscium.*

Blz. 18. 1) *Rotsgalmen* I. blz. 144.

Blz. 18. 2) K. D. XIV. 398 „Afzetsel van zijn ouders" noemt hij 't kind. *Nieuwe mengelingen.* blz. 273.

Blz. 18. 3) K. D. XIII. 343. „Maar wenscht ge naar vrijheid en vraagt wat dit zij, — 't is God laten willen en willen als Hij".

Blz. 18. 4) Zie *Aan Cats*. K. D. XII. p. 68.

„'k Zag alles door één gloed bezield, verwarmen,
Heel 't menschdom was me één tronk, wiens uitgeslagen armen
En ranken weerzijds zich omkronkelden, elkaar
Tot steun verstrekten en tot schutsel; aâr in aâr
In plant en dier geheel van louter zegen vlieten,
En allen door elkaar en van elkaar genieten
'k Zag Liefde als 't heiligst vuur door alles uitgebreid,
't Heelal vervullen met de ondenkbare zaligheid,
Die ze uitstort. 'k Zag heur vlam door heel de schepping blikkeren,
'k Zag ze in mijn eigen borst gelijk een vonkjen flikkeren".

Blz. 19. 1) Zie vooral M. J. KINKER, *Brieven over het Natuurrecht van P. van Hemert,* waarin hij optreedt tegen Bilderdijk's *Ontwikkeling der gronden van het Natuurrecht,* Leiden 1821. Ook Thorbecke heeft zich in dezen strijd gemengd in een anoniem geschrift; waarin hij wel Kinker's bestrijding van Bilderdijk looft, maar toch ook op Kinker zeer ernstige critiek oefent. Zie Dr. PAUL FREDERICQ, *Thorbecke vóór 1830.* Den Haag 1906, blz. 36 en 37. Op taalkundig gebied is zijn hoofdwerk tegen Bilderdijk: M. J. KINKER. *Beoordeeling van Mr. W. Bilderdijk's Nederlandsche Spraakleer.* Amsterdam 1829. Hier achter de bekende *Brief van Siegenbeek* aan *Kinker* blz. 341, v.v. Toch kan ook *Kinker* in de voorrede tot dit felle geschrift niet ontkennen dat Bilderdijk op taalgebied onmiskenbare verdiensten had. Hij schrijft: „Ongelukkig zou het echter zijn, wanneer nu evenwel het goede, dat er in zijn taalkundige werken gevonden wordt, tegelijk met het kwade moest verloren gaan", blz. X. En evenzoo op blz. 339: „Ik eindig met den wensch dat het goede, dat ik er in meen gevonden te hebben, en hetgeen er verder nog in verscholen is of bedolven mocht zijn, maar aan mijn aandacht is ontsnapt, niet gelijk met de asch en stof, waaronder het bedolven is, verloren ga".

Blz. 20. 1) Bij de Spaansche stierengevechten treden eerst de *Piccadores* tegen den stier op, die, te paard gezeten, met lansen op hem aanvallen. Daarna treden de *Banderilleri* op, die puntige stalen vlijmen gereed houden, welke met kleurig lint omfloersd zijn, en als de stier op hen losschiet, springen ze op zij, laten hem door, en steken behendig hun vlijmen in zijn nek, meestal zes in aantal. En in de derde plaats komt de *Spada* of *Matador* (matare heet in 't Spaansch *dooden*, matador is alzoo de *doodmaker*), die, na van den president verlof tot afmaken te hebben gekregen, alleen met degen en rooden sluier gewapend, zich vlak voor den stier plaatst, en juist op 't oogenblik, als deze op hem toe wil springen, op zij treedt, en hem den degen door den rug in 't hart steekt.

Blz. 20. 2) In een aanteekening op zijn *Uitzicht op mijn dood*, beschrijft hij dit blz. 41 aldus: „Met den voet altijd in het kussen, en meest alleen, kon ik, hoezeer een kind, mij niet onophoudelijk met prentjes uit te knippen en na te krabbelen, en in Cats te lezen, behelpen. Ik moest wel denken. De onmacht om mijn stijfgezwollen been te bewegen, en de daartoe benoodigdheid van een andere hand, wanneer ik het even verleggen wilde, gaf mij aanleiding op de eigen bewegingen des lichaams en der leden te letten, en te denken, hoe de ziel daarop invloeien moet".

Blz. 21. 1) Zie *Stukken over Ballingschap*, p. 19.

Blz. 21. 2) Kollewijn deelt op blz. 424 in zijn eerste deel een pamflet meê, gevonden in de *Kon. Ak. van Wet.* hss. 104, p. 203 en dat eindigt met deze woorden:

„Aanschouw het monster slechts, dat velen heeft bedrogen
De streepen om zijn smoel zijn nijd, verraad en logen".

Hierover verbaze men zich intusschen niet. Wat men noemt „vuil werk" oefent in lageren kring altoos invloed, en al hielden de fatsoenlijke heeren zich dan op een afstand, ze lieten dit vuile werk stil zijn gang gaan, en trokken er van achteren hun profijt van. Zelfs zulk een schotschrift hielp om Bilderdijk's kracht te breken bij 't volk. Ten leste kon Bilderdijk niet meer

uitgaan zonder op straat beleedigd te worden. *„Je ne pouvais presque plus sortir, sans être exposé aux insultes de la populace"*. Zie Kollewijn I. p. 423.

Blz. 21. 3) Zie *Levenspijn,* K. D. XII, 172.

Blz. 21. 4) *Oprakeling* in *Dank en Berusting,* blz. 13.

Blz. 21. 5) Zie *Levenspijn,* K. D. XII, 172.

Blz. 22. 1) Zie K. D. VI. 7. *'t Christenpad.*

„Schroom op uw weg geen pijnlijk voetdoorpriemen,
Geen wilden tak, die kleed of voorhoofd scheurt,
Maar, 't oog gevest op Jezus geeselstriemen,
Dank Hem alleen, Wiens gunst ze u waardig keurt.
Is 't nacht voor ons, eens zal de morgen rijzen
Geen aanstoot meer belemmert dan het pad
En heel uw ziel zal Gode dank bewijzen
Voor elke wond en bloed en tranenspat".

En voorts o.m. K. D. XII. 178, in *„mijn Afbeelding:"*

„Gij hemel, schonkt mij 't licht en 't lijden voor genieten
'k Ben dankbaar, 'k wijze uw gift niet wederspannig af.
Gij weet het, Gij alleen, waartoe mijn tranen vlieten.
En schonkt m' een troost in U, mijn weerhelft, en het Graf.

Zie ook K. D. VIII. 94. *De Onderwerping eens Christens.*

Blz. 22. 2) Zie *Gedenkzuil* p. 61. Busken Huet noemde hem een hoogleeraar voor vijf faculteiten. Zie *Litt. fant. en Krit.* X, 41. In Londen getuigde men: „I never saw such a man. It is astonishing", en noemde hem „a Cyclopedia alive". Cf. KOLLEWIJN I, 253. Nog pas heeft Dr. Blink in het *Tijdschrift van het Kon. Nederl. Aardrijksk. Genootschap* 2e serie, dl. XXIII. Afl. 5, hem als kundig beoefenaar der Geologie doen kennen.

Blz. 22. 3) Ook in andere opzichten doet wat *Michel* ons over Rembrandt bericht telkens onwilkeurig aan Bilderdijk denken. Slechts enkele citaten ten bewijze:

Blz. 442. „Le vide s'était fait autour de lui. Il n'était pas homme à s'inquiéter des préferences du public. Au plus fort de son succès, il n'avait jàmais compté avec lui". „Blz. 512. „Son caractère un peu ombrageux n'etait guère fait pour attirer ses contemporains. Il avait dans ses allures des singularités qui les scandalisaient et il ne s'était jamais soucié de leur plaire. Excessif en toutes choses, son tempérament montre bien des incohérences et des contradictions". Blz. 512. „C'est un fantasiste incapable d'administrer ses affaires et même de diriger sa vie". Blz. 513: „Bon et sociable, toujours prêt à rendre service, il vit cependant à l'écart, solitaire et un peu farouche". „Dans un même oeuvre il mêle les aspiratfons les plus hautes, et les vulgarités les plus triviales". „Il s'efforçait, en effet, de défendre sa vie pour pouvoir bien employer son temps." Blz. 515: „Lui qui a horreur des affaires, le voilà livré sans merci aux gens de justice". Blz. 517: „La solitude lui est chère; c'est vrai, il recherche le receuillement dans lequel il pourra travailler à son gré, Blz. 518: „De bonne heure il s'est plu dans le commerce des medécins; il s'entretient avec eux... de leurs travaux sur le corps humaine, que, comme eux, il etudie avec passion". Blz. 519: „Les livres sacrés ... dans lesquels il puise à peu près exclusivement ses inspirations". „Blz. 520: „Il n'est guère d'artiste qui ait autant produit que Rembrandt". Blz. 520: „Aucun moment il ne recherche les distractions; son seul souci est de se défendre contre les importuns pour se réserver son temps". Blz. 522: „L'approbation du public est le moindre de ses soucis". Blz. 522. „Les nombreux retours sur lui même". Blz, 535: „L'infini attire ces audacieux, et l'ideal qu'ils poursuivent fuit à chaque instant, devant eux. Cependant ils s'acharnent á cette sublime poursuite et comme le sentiment qui les passionne existe au fond de tout âme humaine, ils évoquent en eux quelque chose des pensèes qui les agitent". Blz. 537: „Ils deviennent de plus en plus étrangers à leur temps". En ten slotte op Blz. 544: „Sans taire les défaillances morales de l'homme, ni les inégalités de son talent, nous n'avons pas à dissimuler notre prédilection pour ce maître".

Blz. 22. 4) Zie dit bij Dr. Bavinck vermeld in zijn *Bilderdijk als denker en dichter,* blz. 23 in de noot. Het is te vinden in Dr. C. A. H. BURCHHARDT,

Goethe's Unterhaltungen mit dem Kanzler Friedrich von Müller, Stuttgart, Gotha 1898.

Blz. 22. 5) Zie vooral den bekenden brief aan zijn dochter. en voorts in *Brieven* III, 176, waar hij zich aldus uitlaat: „Ik verfoeide weldra mijn hoogmoed, dien ik bij onderzoek van mijzelven mij bevond te beheerschen, en erkende den duivel, die zich in alle maskers vermomt, ja ik benijdde den afschuwelijksten booswicht, die de aan zijns Verlossers voeten schreien mag. Gods genade redde mij uit den helschen toestand van waanheiligheid, die 't toppunt van gruwel is". Vgl. *Dietsche Warande* 1876, I p. 101.

Blz. 23. 1) Zie de letterlijke aanhaling in de vorige aanteekening. Over Bilderdijk's gevoelen omtrent de geestenwereld schreef de heer J. S. GÖBEL nog pas een belangrijk opstel in het halfmaandelijksch tijdschrift: *het Toekomstig leven*. 10e jaarg. no. 17 van 1 September 1906.

Blz. 23. 2) Voor wie Bilderdijk begrijpen wil, is bestudeering van een man als Edmund Burke daarom zoo leerzaam, omdat beide deze mannen zich in eenzelfden strijd gewikkeld zagen. Door de *Aboriginal Societies* waren destijds ook onder de Engelsche Whigs de denkbeelden der Encyclopaedisten voortgeplant, en toen Burke, wiens roem reeds hoog stond door zijn optreden voor de kolonisten in Amerika, de Fransche Revolutie aanviel, was aanvankelijk de tegenzin tegen hem zoo sterk, dat hij met Fox breken moest, en dat men op een diner weigerde naast hem te gaan zitten, juist zooals het met Bilderdijk voorviel in de Maatsch. van Ned. Letterkunde (p. 266). *John Morley*, die thans minister voor Indië is, en zelf principieel tegen Burke overstaat, heeft niettemin in zijn *Burke* by *John Morley*, London, Macmillan & Co. 1897, aan zijn hooge beteekenis alle recht doen wedervaren, en erkend dat hij destijds den geest in Engeland heeft omgezet, en mede oorzaak werd van den moed waarmee Engeland den strijd tegen Napoleon opnam, en er in zegevierde. Nu is 't opmerkelijk, hoeveel Burke met Bilderdijk gemeenschappelijks heeft, niet alleen met zijn denkbeelden, maar tot zelfs in zijn fouten, zijn karakter en lot. Ook hij eindigde met te verarmen maar kreeg toen

van Engelands koning een inkomen van £ 1200, zegge van f 14.500. Ook hij dorst 'teerst in Engeland het voor de Roomschen opnemen. Ook hem wordt verweten dat hij voor luim en jok geen zin had. (309) Ook zijn oude dag was, zooals Morley schrijft „desolated and void". (289) Ook van hem meldt hij, dat zijn tegenstanders hem „never mentionned without bitternes. (312). En wat Burke's felheid aangaat zegt hij blz. 273: „His irritability was so terrible that it gave to his face immediately the expression of a man, who is going to defend himself from murderers". Maar ook van Burke wordt getuigd, evenals van Bilderdijk dat hij wel buiten de maatschappij stond, maar in zijn kleine omgeving een vriendelijk en beminnelijk was „a man to te loved" (p. 300).

Blz. 24. 1) Zie BLOK, *Geschiedenis van het Ned. Volk.* VI, blz. 472; en GROEN VAN PRINSTERER, *Gesch. des Vaderl.* p. 559 v.v.

Blz. 23. 2) „Geniaal schelden" is de fraaie naam onder de jongere letterkundigen in gebruik voor een elkaar afrossen in de honendste termen, waarbij alle fatsoen met voeten wordt getreden. Natuurlijk dat ik er niet aan denk hiermee Bilderdijk's uitvaren tegen den demonischen geest ook maar een oogenblik op één lijn te stellen. Hun schelden is waanzinnig. Dit is niet te sterk gezegd. De zelfinbeelding is bij sommigen in dezen kring grenzenloos. Zoo schreef *Van Deyssel. Verzamelde opstellen* 1 p. 14:" Wij hebben tienmaal meer verstand, tienmaal meer geest, tienmaal meer verbeelding, tienmaal meer liefde, tienmaal meer verontwaardiging, tienmaal meer deugd of wil dan gij. Wij zijn de Koningen van het leven". Dat ze overigens dat „geniale schelden" ook op de letterkundigen buiten hunnen kring toepassen, blijkt uit hetzelfde opstel waarin het onder meer heet: „Gij, aschkarremannen, ademend in den afval der Europeesche litteratuur, gij, eunuken van den geest, proestende raaskallers, die uw lezers besproeit met slijmwoorden, labberlottige beroerlingen, morsige zanekers, zeg- elendelingen, spreeknaren, schreeuwleelijkers! Mij is het een feest, uw grijze haren af te scheren en ze in 't water te gooijen, dien zilveren kleurenklanktooi, van uw nietige schedels. Mij is het een geluk, met mijn tanden te grijnzen tegen uw tandelooze onmacht. O, kon ik u zoo krenken, dat uw hersens verlamden!" En tegen Van Deyssel

schold dan Van Eeden weer in:" O, gij duivel, gij, godslasteraar. Ik zou u vergeven zoo daar vergeving was in hemel en aarde voor uws gelijke. Maar zij is er niet.... De ziel.... Die vind ik (in u) mismaakt, gedrochtelijk, wanstaltig in dezen man. En daarom haat ik hem, den bultenaar in goudbrocaat, het kreupele monster in fluweelen rusting. Gij zijt een wangedrocht van gigantisch gevoelen, waggelend op de nietigheid van uw moreele kracht. Gij zijt een monsterachtig oog, zonder hoofd, op twee magere beenen. Gij zijt gansch vergroeid als een boom met de wortelen omhoog, uw ziel zit in uw huid, uw zintuigen zijn naar boven gegroeid!" *Van Eeden, Over woordkunst*, in *Studiën* IV, 362.

Blz. 25. 1) Zie W. KLOOS, *Veertig jaar Literatuurgeschiedenis*. 2e druk, Amsterdam, 1898. II. blz. 156: „Bilderdijk was groot als rhytmisch denker in machtig proza en veel van wat hij zeide staat thans nog hoog. Maar zijn verzen zijn een chaös, een kolossale chaös van zichzelf niet begrijpende, zich in zich zelf vergissenden, reusachtigen levenswil. Zeer respectabel, maar zeer zelden schoon. Bilderdijk was groot, *maar hij was geen dichter*". In de 5e Afl. 1906 van *Poezie*, het maandschrift der jongste school, wordt het èn Kloos èn Albert Verwey zelfs euvel geduid, dat zij Bilderdijk niet meer *verfoeien* als vroeger. H. P. die dit artikel schreef, blijft er bij: „Zeker, Bilderdijk was groot; 't was een man van enorme algemeene ontwikkeling, die daarbij een zeer groote vaardigheid over de taal bezat; *maar een dichter was hij niet*", (blz.86). Toch is 't verblijdend, dat niet alleen Kloos, maar ook Verwey tot betere waardeering komen. Zie *Toen de Gids werd opgericht* Amsterdam 1827, vooral blz. 75, 6 en Kloos' jongste geschrift. Eerst moest alles wat stond omvergehaald, om voor de eigen school plaats te maken. Thans echter ondergaan de ouderen van de jongste school hetzelfde geweld. In de *Poezie* Februari-afl. 1906 worden de ouderen reeds„ uitgebrande vulkanen" genoemd (blz. 6), en in een Juni-afl. 1906 beweert H. P. zelfs dat Kloos *geen dichter meer is*. „Zoo zie ik op dit oogenblik Willem Kloos als de man, die betreurende geen Dichter meer te zijn, hoopt voor een bekwaam lettergeleerde door te gaan". Kan 't anders, of zulk een bittere ervaring stemt zacht jegens hen die men vroeger zelf evenzoo aanviel. Want kras gaat 't toe: „Arme, uitgebrande vulkanen, zoo wordt er over Kloos, Verwey

en Helène Schwart geschreven, ge wilt de muffe asch, die uw grauwe kraters in het licht uwer ondergaande zon uitwerpen, nog voor vuur laten doorgaan. Hebt geduld, uw zon zal dieper dalen, de glans verdwijnen, en het gore uitbraaksel zal uw kruin geheel onzichtbaar maken, waar die nog in duisternis te kort schoot".

Voor het overige is het niets nieuws dat men aan Bilderdijk's dichtergave twijfelt. In de *Gedenkzuil* p. 42 kan men lezen, hoe reeds bij Bilderdijk's graf deze twijfel oprees. Alleen is dit het opmerkelijke, dat men hem toen zijn dichterlijke verdienste betwistte omdat hij *niet* genoeg naar de Fransche leest dichtte, en dat thans omgekeerd, hetzelfde verwijt hem treft, als ware hij nog geheel in de *Fransche correctheid* bevangen geweest.

Blz. 25. 2) Zie STERN. *Geschichte der neueren Litteratur.* Leipzig 1883 V. 562,: „Bilderdijk hielt fest an der philiströs-nüchternen und regelrecht-correcten francösirenden Richtung", en zoowel „Seine Dramen" als zijn „Untergang der ersten Welt", wetteifern mit den Lyrischen Gedichten an Dürre und Trockenheit".

Blz. 25. 3) Zie SCHERZ. *Geschichte der Weltliteratur* II. 320 Bilderdijk: „Er kommt über die Holländische Philisterei nicht heraus". Scherz geeft van Ten Kate zelfs een portret, Bilderdijk beteekent hem minder dan niets. Zoo Stern als Scherz, die Bilderdijk zelf niet lazen, zijn blijkbaar bij een onzer landgenooten op informatie uitgegaan, en kwamen bij den verkeerde terecht.

Blz. 26: 1) *Winterbloemen* I. p. 16. *De kunst der Poëzy.*

Blz. 26: 2) Ibidem p. 22.

Blz. 27. 1) Wil men kort saâmgevat Bilderdijk's tegenpleidooi tegen deze betichtingen, dan leze men in zijn *Taal- en dichtkundige Verscheidenheden* bldz. 6, 7 en 8 wat hij antithetisch over het *geen* dichter en het *dichter zijn* zegt:

„Is hij een Dichter, die ons fraaie schilderijtjens ophangt, waarin de ver-

beelding vermaak schept? Is hij het, die van fijn vernuft flikkerend, ons met geestige slagen verrast? met *concetti, bonmots?* met wendingen van allerlei aard? Hij, die eene Rede wel weet te verdeelen, in keurige nadrukkelijke woorden te vatten in eenen geregelden en welluidenden val te doen afloopen? Is hij het, die ons verstand overweldigt, door de ziel van gevolgtot gevolgtrekking, evenals in een doolhof van bewijsredenen om te leiden? Of hij, die van de verbeelding zich meester maakt, en ons in de tooverneveIen der onmooglijkheid af wil voeren, waar het hart geene rust vindt? Geen van dezen, mijne Heeren! Men kan geest, men kan vernuft hebben; men kan Redenaar zijn, men kan Redenkunstenaar of Redentwister zijn, en men kan ook Verdichter zijn, en nogthands niets van den Dichter hebben. Duizenden bedrogen zich daarin; duizenden gaven voor 't kenmerk des Dichters, 't geen hem vreemd, louter toevallig is, of onder zijne talrijke volkomenheden behoort, maar echter den Dichter niet maakt. Neen, verbeelding, vernuft, welsprekendheid, redeneerkunde, *behoort* tot den Dichter, (en wat behoort niet tot hem!) maar het is daarin niet, dat hij bestaat. Poëzy is eenzelvig. Zij is uitstorting van overstelpend gevoel: even onwillekeurig als schreien of lachen. Uitstorting van gevoel, dat lucht eischt, dat zich uitbreiden, dat zich meedeelen, dat zich verveelvuldigen moet, of het hart zou barsten, en de geest tot de overspanning der razernij overgaan. Die dit niet geproefd heeft, die weet niet, wat de onwederstaanlijke dronkenschap des gevoels is, die men Poëzy noemt. Die zich koel en kalm in zijn leuningstoel nederzet, om een Vers te maken; die zich dat, wat hij zeggen zal, voorstelt; dit in woorden brengt; deze woorden in maat; en het rijm tot de verzen zoekt; laat ô mijne Vrienden, laat den welmeenenden sukkel zijn troostrijke inbeelding, gij zult nooit misleid worden, om hem voor Poëet, of zijne nietige koude voorbrengselen voor Poëzy te houden. Hij alleen, die van zijn gevoel overmeesterd, zichzelven onmachtig, dat gevoel in den stijl, de bewoording, den maat, die het zelf tevens ingeeft, en in eens te gelijk vormt en kneedt, overstort; hij-alleen zal u meêsleepen, hij-alleen uwe ziel aan zijne tonen kluisteren, hij alleen uw god zijn, in wiens uit- en overvloeiende volheid ge u verliest. En dit, ô mijne vrienden, dit 's *dichter zijn*". In zijn opstel over *Verhevenheid* (Taal, Dichtk. Versch.

II, p. 12, 13) stelt hij even beslist echte poëzy tegenover rhetorica als hij zegt: „Poëzy komt niet uit het koud en toeschouwend verstand, (dat niet anders dan verdeelen en aftrekken kan, en desnoods saamtellen en vergelijken) maar wèl *het warme en allengs alles verzwelgende, vermengende en in de overvloeiïng overkropte gevoel*".

Blz. 27. 2) Classiciteit en Dichtertaal vormen twee afzonderlijke vraagstukken, die men niet verwarre. Om 't laatste 't eerst te nemen, kan grif toegegeven dat, onder den invloed van 't Humanisme, ook ten onzent een mythologische voorstelling van Parnassus, Helikon, Pegasus en wat al niet tot ornament van den zangberg hoorde, ingang vond, die voor nationale poezy niet past, en waarop Bilderdijk nog veel te vaak is ingegaan. Reeds Tasso zuiverde dien wansmaak in zijn *Gerusaleme Liberata,* toen hij zijn Dichtmuse aldus inriep:

„o, Musa, tu que di caduchi allori
Non circondi il front' in Elicona,
Ma su nel cièlo, infra i beati chori,
Ai de stelle immortali aurea corona.
Tu spira al petto mio, e tu perdona
S'intessi freg' al ver, s'adorno in parte
D'altri diletti que di tuoi le carte."

Onder herinnering aan de humanistisch-mythologische overlevering van den *Helicon* wordt hier door Tasso naar een hoogere, rijkere, beter bij zijn epos passende voorstelling gezocht, en 't zou gelukkiger zijn geweest, zoo Bilderdijk zich steeds in gelijk spoor had bewogen, en nader in ware gegaan op wat hij zelf eens zong, toen hij de Dichtkunst een „*Troostgezant van Gods gezalfden Zoon*" noemde. Maar dit mythologisch insluipsel is niet het eenige dat men wraakt. Men keurt even sterk af, dat Bilderdijk zong in de Dichtertaal. Die dichtertaal moet weg. Er mag hier geen gemeengoed voor de poezie als zoodanig geduld. Een dichter moet zijn eigen expressie scheppen, en zingen in een poetische uiting, die hem alleen eigen is. *Taal* is iets wat de hoorder of lezer met den spreker of schrijver gemeen heeft, en daarom

komt *taal* hier niet te pas. Ook in deze overdrijving schuilt een *betrekkelijke* waarheid, maar ook niet meer. Er ligt objectief in al wat ons oog in het geschapene waarneemt een ingeschapen symbolische expressie. Ook hier is geen wilkeur, maar vastheid. Zoo kon 't niet anders of die symbolische expressie der dingen is in den loop der eeuwen steeds klaarder en vollediger tot ons bewustzijn doorgedrongen. Niet alleen de dichters, maar ook de volkspraken in haar beeldspraak hebben die expressie gegrepen. Hierdoor is een inzicht in die symbolische expressie zoowel bij den dichter als bij wie hem leest ontstaan, en dit juist maakt 't verstaan van zijn poezie mogelijk. Al nu wat uit die symbolische expressie allengs met klare zuiverheid in het bewustzijn overging is *dichtertaal* geworden, en wie deze dichtertaal kort en goed op zij zet, wordt eenvoudig niet verstaan. Maar dit neemt niet weg, dat terecht door de jongere school verzet is aangeteekend tegen het stereotypeeren van deze taal, als kon ze drijven op het geheugen, als ware haar toepassing steeds één, als kende ze geen subjectieve nuance, als eischte ze niet nog steeds verfijning en volmaking, ja, als bleef niet aan elk dichter het recht en de plicht om deze taal te verrijken en als ik zoo zeggen mag, te individualiseeren. Maar zoo genomen, bezit de symbolische expressie juist in Bilderdijk een harer beste tolken, die, voor zijn tijd, zich meesterlijk uit het stereotype loswrong, en die in de klikklaktaal slechts dan verviel, als hij in *dichtvorm* voordroeg wat feitelijk niet dan proza op rijm was.

Blz. 28. 1) „Momentopname" door een „kodak" is het juiste beeld voor de „allerinduvidueelste expressie van de allerinduvidueelste emotie", omdat men de kodak zelf hanteert, en ze 't beeld van één oogenblik geeft.

Blz. 28. 2) Wat het kunstportret is, betuigt Bilderdijk zelf keurig in *Rotsgalmen* p. 105 waar het heet:

„De Rubens en van Dijken
Zijn lang voorbij, die zielen deên gelijken;
Wier oog hun ziel een heldere spiegel was,
En geest en hart in elken vezel las.
Niet, dagen lang, op 't uiterlijk bleef staren,

Maar d'eersten blik in 't harte kon bewaren,
Dien blik getrouw in klei of verven bracht.
Die troffen, ja! die wisten af te malen
Wat oog en mond, wat elke zenuw sprak;
Wier borst, doorstroomd van hooger idealen,
Een hand bewoog, die 't voorwerp nooit ontbrak".

Blz. 28. 3) *Fingal* p. 160.

Blz. 28. 4) JONCKBLOET l. l. II. 119.

Blz. 28. 5) Bij alle principeele critiek op de jongste dichtersschool mag hun deze lof niet onthouden worden. Sonnetten b.v. als „Van de liefde die vriendschap heet" zijn wegsleepend. Doch ook afgezien van de schoone stukken waarmee deze school ons verrijkt heeft, hebben ze dit vooral boven de epigonen der oudere school voor, dat de jongeren weer in 't wezen der poëzie zijn ingedrongen, zich rekenschap van hun dichting zochten te geven, en van de *leest* ons weer naar *'t leven* hebben teruggeleid. Waar zij tegenover Bilderdijk zoo onbillijk optraden, voegt het aan wie hun praktijken veroordeelt, niet hun te betalen met gelijke munt.

Blz. 29. 1) KLOOS l. l. II p. 250. Zoo ook schreef hij in de *Nieuwe Gids* 1901. p. 171: „Omdat ik, rijk levende, het Christendom niet noodig heb, daarom haat ik het tot den dood".

Blz. 29. 2) Zie A. VERWEY, *Inleiding tot de nieuwe Nederl. Dichtkunst* blz. 59.

Blz. 29. 3). Reeds in mijne rede over *het Calvinisme en de Kunst* maakte ik er opmerkzaam op, dat onder hetgeen in Rom. 1 : 20 de θειοτης d. i. de Goddelijkheid heet, met name ook het *schoone* is te verstaan. Het heet daar toch dat *„de onzienlijke dingen Gods* uit de creaturen verstaan en doorzien worden, en wel van de schepping der wereld af", en dan worden met name deze twee onzichtbare dingen genoemd, t. w. 1e. zijn eeuwige, nooit uitgeputte, altoos zich zelf gelijk blijvende almogenheid, en 2o. *zijn*

Goddelijkheid. Blijkens het verband kan dit laatste niet slaan noch op de almacht noch op de heiligheid Gods. Vooral de tegenstelling in vs. 23 v. v. met den dienst der afgoden, toont dat hier sprake is van een in de creaturen doorstralend verschijnsel, dat op alles een Goddelijk handmerk drukt. Denk daarbij nu, zoo ge wilt, vooral aan het organisch verband, aan de evenredigheden, aan de op elkaar inwerking der creaturen, maar ook onder al deze vormen komt ge toch altoos weer op *het Schoone*, genomen nu in zijn uitgebreidste beteekenis. Naar deze voorstelling is het Schoone of Goddelijke iets dat hooger oorsprong heeft, dan hetgeen wij waarnemen; als zoodanig hoog verheven is, en een tegenstelling vormt met de realiteit in haar creatuurlijke beperking. Dit geldt natuurlijk ook voor den mensch, en met name voor den mensch met kunsttalent, die alzoo uit die hoogere wereld en uit dien God, wiens de Goddelijkheid is, zijn ideaal grijpen moet. Niet hier hangen blijven in de zienlijke dingen, maar door het zienlijke tot het onzienlijke doordringen. Deze opvatting van de kunst, moet natuurlijk ook de Poëzie beheerschen. Wel *door* zichzelf en de schepping heen, maar niet *uit* zichzelf moet ook de dichter het eeuwig schoon voortbrengen. Ook hij moet 't vinden waar het alleen is, t. w. in die hoogere wereld en in God. Al is deze kunstopvatting nu door de Grieksche mythologie meer in verband gezet met de denkbeeldige Musen en een denkbeeldigen Zangberg, toch bleef ook zoo principieel de bedoelde voorstelling standhouden. Het was en bleef het drijven van een onzichtbare macht; die macht dreef uit een hoogere wereld; en de kracht van die hoogere wereld straalde uit een van ons menschen onderscheiden Goddelijk centrum. Het *„Est Deus in nobis, agitante calescimus Illo”* bleef uitgangspunt van alle emotie. Het drijven van den geest kwam van buiten toe, volgde hooger bestel, en bracht juist daardoor in de vele kunstuitingen eenheid en verband. Er waren niet maar subjectief poëeten maar er was ook een Dichtkunst in objectieven zin. Het standpunt nu door de tachtigers ingenomen breekt hiermêe. Het neemt weg die hoogere wereld; het laat vallen de bewuste Goddelijke concentratie; het wil wel het Goddelijke, maar pantheistisch, en verheft dit pantheistisch Schoon tot het eenig en eigenlijk Goddelijke, om daarna den dienst van *dit* Schoon in de plaats van den Christelijken eerdienst te stellen. Albert

Verwey in zijn *Inl. tot de nieuwe Nederl. Dichtkunst* komt er rond voor uit: „Het was alleen dat algemeene wezen der poezie dat voor hen oprees, en enkel — hier komt een karakteristiek van beteekenis — zich aankondigde als plaatsvervangster van een Christelijke eeredienst" (p. 13). En hij legt dit zoo uit: „Het gevoel waarin de poezie die jongeren bracht of aantrof, was dat van den vrome, die zijn God aanbidt, maar de god was de poezie als beeld geworden, de god was de Schoonheid".

Van zelf moest dit tot de meest krasse tegenstelling leiden, en we zagen hoe Kloos aan zijn diepe verachting, ja, verafschuwing van het Christendom lucht gaf. Toch ging deze tegenstelling nog dieper. Ze werd pantheisme tegenover Theisme, zonder dat de onderscheiding in Monotheisten of Polytheisten hier meespreekt. Uit dit pantheisme nu vloeide van zelf de individualiseering. De dichter kon niet aarzelen aan goddelijke concentratie in zich-zelf te gelooven, of hij hield op pantheist te zijn. Zoo kwam men voorts tot zelfvergoding, d.w.z. tot de uitspraak, dat de dichter zelf, als orgaan der schoonheid zich bewustgeworden, de concentratie en incarnatie van den pantheistischen God was. Niets kon geduld, dat hieraan afbreuk deed, en van daar de overgang van het individeele tot het aller-individueelste, en van dit aller-individueelste tot de aller speciaalste sensatie of emotie. In dit alles was men volkomen consequent. De pantheistische schoonheidsleer moet in mystiek opgaan, en kan tot geen andere uitkomst leiden. Ook al moest er uit volgen, dat de dichters al spoedig elkaar in de haren vlogen. Dat nu een dichtergroep, die aldus de kunst opvatte, en met name zich zulk een kunstopvatting van de poezy vormde, een man als Bilderdijk niet als dichter kon eeren, volgde van zelf uit den maatstaf dien ze, om zich zelf getrouw te blijven, wel *moesten* aanleggen. Niet de politieke, de historische, of de confessioneele denkbeelden van Bilderdijk dwongen hen daartoe, maar de aard en de natuur van zijn dicht, dat vloekte met wat zij oordeelden voor het dicht als eisch te moeten stellen. Het verschil ligt hier niet in de denkbeelden, maar in beider andres zijn. Wie dit inziet verbaast zich dan ook in geen enkel opzicht over het oordeel der 80gers over Bilderdijk, maar wel hierover, dat er waarlijk nog belijders van het Theisme worden gevonden, die zich afsloven om bij deze pantheistische

school te worden ingelijfd. En dit te meer nu ook hier de mystiek wel moest eindigen met het heilige aan te randen. De pantheistische mystiek die hier aan het woord kwam, kon het lot dat alle mystiek van dien aard steeds achtervolgde, op zijn beurt niet ontgaan. Vergelijk ook Bilderdijk's uiterst belangrijke verhandeling over het *Verhevene*, en over *Geestdrift en dweeperij*. Zie voorts Dr. H. M. VAN NES, *De nieuwe mystiek*. Rott. 1900; Prof. Dr. P. D. CHANTEPIN DE LA SAUSSAYE. *De mystiek in onze nieuwe Letterkunde*. Hand. der *Maatsch. van Nederl. Letterkunde*. 1899—1900. p. 40. v. v., en POELHEKKE, *Modernen*. Nijmegen 1899, blz. 16, 20, 21. Alsmede Bilderdijk's bespreking van de *verstandelijking* van *het gevoel* in *Taal- en Dichtk. Verscheidenheden* II. p. 22.

Blz. 30. 1) Hiermee is allerminst bedoeld te zeggen, dat ook in deze bouwkunde geen bewuste kunst schittert. Alleen maar de eenheid ontbreekt. Er is geen incarnatie van een alles beheerschenden geest. Het is, bij verwerping van alle vroegere stijl, eens beproeven, of niet van zelf uit den bouw een eenheid van geest zal opkomen. En juist die verwachting blijft onvervuld, en moet onvervuld blijven. Eenheid van geest moet voorzitten bij de conceptie, of ze komt er niet.

Blz. 31. 1) *Afodillen*, p. 30.

Blz. 31. 2) Een teekenend voorbeeld van Bilderdijk's nauwkeurige kennis der dingen vindt men o.a. in *Taal- en dichtk. Verscheidenheden* II p. 16. Hij spreekt daar van de philosophie als van den sleutel tot alle geheimnissen, en zegt dat ze toch feitelijk „niets anders is dan een *halfkromgebogen spijker*, waar men wel een *blootliggenden veer* meê *verdringen* of *terughaken* kan, maar die door de ontwikkelingen waar achter een hoogen werkmeester *den sprong verborgen heeft*, geen toegang kan vinden". Men ziet Bilderdijk als 't ware in zijn kamertje als jongen kijken naar wat de smid deed, die een slot moest komen ontsluiten. En van zulke detailkennis zitten zijn werken vol.

Blz. 31. 3) Van daar zijn herhaald *Mihi et Musis*. Elders drukt hij 't aldus uit: „De vink zingt niet voor den koekoek en de koekoek niet voor den vink". *Navonkeling* I. Voorrede II. Medisch gaat men evenzoo te werk. De ééne maal werkt men op heel het lichaam door lucht-, zon- of waterbad, wat te vergelijken is met de populaire poëzie die zich op heel 't volkslichaam richt. De andermaal daartegen brengt men het medicijn aan in enkele organen, om het door deze naar heel het lichaam heen te leiden. Dit laatste bedoelde Bilderdijk.

Blz. 32. 1) Zie *Verslag van de Gedenksteenplaatsing te 's Gravenhage*. 1887 M. J. Visser, blz. 21—25: „Al moest gij ook alles logenstraffen wat Bilderdijk in zijn taalkundige werken in bijzonderheden geleerd heeft; nog blijft in al die werken te zamen een geest tintelen, zoo rijk en zoo oorspronkelijk; nog ademt daarin een geest zoo frisch en zoo fijn; nog blaakt daarin zoo goddelijken gloed, dat ge telkens en telkens weder de boeken ter hand neemt, en het is u alsof door de aanblazing des dichters uwe wetenschap een hoogere wijding ontvangt, of zij niet enkel meer uw hoofd verlicht, maar ook uw hart verwarmt, uw gemoed in edeler aandrift ontsteekt, en uw geheele wezen met een nieuw leven doordringt.... De tijd om Bilderdijk als taalleeraar te beoordeelen is nog niet gekomen. Maar zóóveel weten we nu reeds, dat hij ook op dit gebied een geheel eenige en ondanks de afdolingen van zijn vernuft, eene verhevene plaats inneemt. Zooveel weten we, dat hij ook hier, gelijk in elk vak, dat hij aanroerde, door de macht van zijn woord aan *het flauwe napraten en laffe gebeuzel* voor altijd een einde heeft gemaakt, en tot ernst, tot vernieuwd en alzijdig onderzoek den stoot gegeven". (Blz. 24).

Blz. 32. 2) Zie VAN VLOTENS uitgave van Bilderdijk's werken I p. 20.

Blz. 32. 3) Zie *Taalkundige Bedenkingen*. Haarlem 1827, II blz. 26. Bilderdijk's briefwisseling met J. Grimm verscheen afzonderlijk te Amsterdam in 1887 onder den titel: *Lettres du Dr. Willem Bilderdijk à M. Jacob Grimm*. Zijn brieven aan Willems verschenen te Rotterdam in het

zelfde jaar onder den titel: *Brieven van Mr. W. Bilderdijk aan Joannis Franciscus Willems.*

Blz. 32. 4) Beets drukte in zijn inleiding op Van Vlotens uitgave het dichtstukje: *Het Hollandsch* af. Zie I p. 15.

Blz. 32. 5) De hooge beteekenis door Bilderdijk ook aan *het schrift* als overnemer der gesproken taal, en in verband met de gesproken taal, gehecht blijkt uit niets beter dan uit zijn keurigen zang *Het Schrift*, in *Nieuwe dichtschak*. p. 129.

Het Letterschrift.

„Hoe! met een ganzenschacht, gegrepen in de vingeren,
Beveelt ge aan 't vluchtig woord: *Rust op deez broze stof!*
Ge aanschouwt het in den zwaai der doode letterslingeren,
En de eigen klank keert weer, die oor en boezem trof.
De spreker ging voorbij; zijn adem is gebleven:
Hij stierf; zijn adem leeft, zijn ziel kleeft vast op 't blad;
Ja, teelt zich-zelve voort, om 't aardrijk door te zweven;
Vermaant, getuigt, beveelt, in d' enklen vederspat.
O, Hemelgift der Taal, gij band der stervelingen!
Verlichaamd slaapt ge in 't schrift; men roept u, en ge ontwaakt,
Om aarde en oceaan en eeuwen door te dringen:
Ja, stift en beitelslag maakt steen en graf bespraakt".

Blz. 33. 1) *Alembiek* was in gebruik voor een glas van fijn soort. Zoo sprak men zelfs in het heilige van *de alembiek van Gods toorn* d.i. van den kelk van Godstoorn. Oorspronkelijk beduidde het de helm van een distilleer-retort, overgenomen uit het fransche *alambic*, saamgesteld uit het Arabisch lidwoord *al* en het Grieksche woord ἄμβιξ. Van dat alambic vormde men in het fransch het werkwoord: *Alambicquer* in den zin van iets zeer fijn ontleden. B.v. „N'allons pas là-dessus nous alambicquer la cervelle"". Bossuet, Avert. 6 „Trop subtils, trop raffinés, ils s'égaráient dans des discours alambicqués" Bossuet Par. 11. Zie F. LITTRÉ. *Dict. de la langue Française*, in voce. Juist

met het oog op de fijnheid van Bilderdijk's taalvirtuositeit, scheen mij daarom uit alle oude benamingen van glaswerk, de naam *alembiek* hier het meest eigenaardig.

Blz. 33. 2) Reeds meer dan vijf eeuwen vóór onze tijdrekening maakte bij de Grieken de vraag naar het verband tusschen de *zaak* en het *woord*, waarmeê die zaak in de taal werd uitgedrukt, het onderwerp uit van diepgaande wijsgeerige overweging. Twee stelsels traden daarbij op den voorgrond, het gedetermineerde door Heraclitus van Ephese, en het atomistische door Democritus van Abdera. Beide stelsels zochten minder den oorsprong van de taal, dan wel het verband tusschen *naam* en *ding*. Heraclitus stelde dat dit verband van zelf ontstond, doordien het *ding* organisch zijn *naam* afspiegelde. Dit is het stelsel van de φυσις, en Heraclitus noemde de woorden ἀγάλματα φωνήεντα, d. i. *klankbeelden* der dingen. Democritus daarentegen zocht den band tusschen *ding* en *naam* in menschelijk overleg en nadenken. Zijn stelsel is dat der θέσις. Wat dit bedoelt blijkt 't best uit dien Sophist die zijn slaaf opzettelijk αλφα λαμβδα noemde. Willekeur stelde den naam vast. In gewijzigden vorm zette de strijd tusschen beide stelsels zich bij Plato en Aristoteles, en later bij de Stoicijnen en Epicurei voort, tot hij in de Alexandrijnsche school overging in de tegenstelling tusschen Analogie en Anomalie. In verband hiermee kon 't niet anders, of Bilderdijk moest zich op de lijn van de φύσις, de ορθος λογος en de ἀναλόγια bewegen, en eerst historische taalstudie, dieper dan door hem opgevat en steunende op zekere gegevens, kon de vergissingen verbeteren die zijn fantasie beging. Gelijk men weet vatte Bilderdijk ook *het Schrift* in zijn oorsprong organisch op, in zooverre hij de letters rechtstreeks, en geheel tegen de historie in, uit *keel-*, *tong-* en *lipvorm* poogde te verklaren.

Blz. 33. 3) Over den band die Hollands taal aan Hollands denken bindt zie *Kallimachus*. Voorrede XIV, waar hij wijst op 't gevaar dat 't vertalen uit andere talen door onbevoegden zelfs voor onze landaard oplevert: „Iedere taal waarin men schrijft, eischt dat men in haar denke, en niet wat het merk van den vorm eens anderen draagt aan haar opdringe. Het vertalen is

het verderf van de moederspraak geworden en het vernielt haar dagelijks meer. Jammerlijk heb ik het in mijn leeftijd ook daarmee zien teruglopen en het wordt tijd dat men eenmaal weer Hollandsch denke in alle gewone beteekenis van dit woord".

Schoon is wat hij in dit verband over den band tusschen taal en volksaard schrijft in *Nieuwe Dichtschakeering* p. 199:

Gewis, 't geldt hier meer dan bloot belachlijk schijnen.
't Geldt' volks Moedertaal, die braven heilig blijve.
Het geldt de denkwijs zelf en 't vaderlandsch gemoed,
Dat aan den denkvorm hangt, gelijk het brein aan 't bloed.
't Raakt rondheid, kloek verstand, en de eigenheid in denken,
Die 't vreemde taalgeknoei niet laten kan te krenken".

Blz. 34. 1) Ik zeg dit op gezag van de Vries en te Winkel beiden, met wie ik de verhouding van hun spelling tot die van Siegenbeek en Bilderdijk herhaaldelijk besprak. Beide getuigden, dat ze zich van Siegenbeek hadden afgewend.

Blz. 34. 2) Zie *De Gids*, 1865, IV. 251. (*Verspreide gedichten* I. p. 28). Speciaal doelt Fruin hier op hetgeen we, volgens Bilderdijk's aanwijzing, in de 16e eeuw hebben ingeboet: „Van al onze geschiedschrijvers is Bilderdijk misschien de eenige die een geopend oog had voor de verdienste onzer oude Landsheeren, en die gevoelde, hoeveel het behoud der godsdienstige en burgerlijke vrijheid ons gekost heeft".

Blz. 36. 1) Zie zijn *Holland aan Belgie* K. D. IX, 226—8.

Blz. 36. 2) Men vindt het gedicht aan den Spaanschen Gezant D. Estevan de Gamarra, waarin hij dit uitsprak, in zijn werken, Deel VII. p. 27. Zie ook JONCKBLOET, o. I. II. 86.

Blz. 36. 3) Niemand viel Bilderdijk over zijn afwijkende zienswijze ten

opzichte van onze verhouding tot onze oude landsheeren scherper aan dan Dr. H. J. NASSAU, zie zijn *Geschriften* I. p. 289, (uit 856). Juist hierover echter is door Fruin recht gedaan. Zie *Verspreide Gedichten.* I. p. 28.

Blz. 36. 4) Zie de afzonderlijke uitgave: *Hr. Onno Zwier van Haren* en *Mr. Willem Bilderdijk.* S. L. van Looij, B. Gerlings, Amsterdam.

Blz. 35. 5) *Rotsgalmen* I p. 94.

Blz. 36. 6) Zie *Aan de Joden,* in VAN VLOTENS uitgave. II p. 174.

Blz. 37. 1) Zie zijn *Briefw. met Mr. Tydeman* II p. 77. In het niet kunnen huwen zag gij gevaar voor de goede zeden. „Huwelijken kunnen worden tegengegaan, niet de congressus". Hij wilde dat de overheid naast de vrije fabryken dwangfabryken zou oprichten, en dat men niemand die zich aanmeldde, zonder meer afwees. Geld hiervoor op te brengen noemde hij evengoed te vergen als voor buitenlandsche verdediging, Zie Kollewijn II, p. 136, 7. In mijn: Het *Sociale vraagstuk en de Christelijke religie* blz. 6 wees ik er op dat Bilderdijk zich meermalen met het sociale vraagstuk inliet. Zoo b.v. in *Nieuwe oprakeling* p. 43, 46, 47.

Blz. 37. 2) Zie de Voorafspraak op den Edipus. Krusemans uitgave XV, p. 8, 9. Bij Kollewijn I, 115.

Blz. 37. 3) *Nederl. spectator.* 1885, p. 186.

Blz. 37. 4) Krusemans uitgave XII, 205.

Blz. 39. 1) *Ondergang der Eerste Waereld* p. 163.
„Deez' plicht moet heilig zijn, zelfs boven 't Vaderland
Dit moog' verloren gaan, de menschelijkheid houdt stand".

Blz. 39. 2) Krusemans uitgave VIII, 31. Velen hindert zulk een uitdrukking,

en er ligt patriottisch egoisme in. Toch vergete men niet, dat vooral een klein volk er behoefte aan heeft, zich steeds van een eigen hooge roeping onder de natiën bewust te blijven. In Zwitserland en Griekenland vindt men soortgelijk verschijnsel, en 't sterkt het nationaal gevoel en plichtbesef.

Blz. 39. 3) *Rotsgalmen* I, p. 121.

Blz. 39. 4) Krusemans Uitgave. XII, 82.

Blz. 40. 1) Men vindt bijna al wat hierop betrekking heeft, vereenigd in een afzonderlijken bundel, onder den titel *Oranjezucht*. Dit woord zelf drukt den hartstocht uit, die Bilderdijk voor het huis van Oranje bezielde.

Zucht in *Oranjezucht* beteekent voor Bilderdijk: de zielstrek, de begeerte van het hart der natie naar Oranje. Hij onderscheidde drieërlei zucht: 1°. zucht als ziekte, 2°. de zucht, manlijk, als de *ademtocht*, en 3°. de zucht, vrouwelijk, als *zielstrek*. Zie *Verklar. Geslachtslijst der Nederl. Naamwoorden*, III. p. 303.

Blz. 40. 2) *Oranjezucht* p. 119.

Blz. 41. 1) Ibidem. p. 106.

Blz. 41. 2) In zijn *De Geuzen* van V. Haren p. 224.

Blz. 41. 3) *Oranjezucht* p. 24.

Blz. 41. 4) Zie KOLLEWIJN I, p. 430; DA COSTA, *de mensch en dichter Bilderdijk* p. 185 en Aanteekeningen p. 436, 7. Voorts. *Dietsche Warande* 1876 II. p. 227.

Blz. 41. 5) *Oranjezucht* p. 126.

Blz. 42. 1) *Rotsgalmen* I p. 13. Letterlijk staat er:

„Staaf Nassou's zetel, sterk zijn hand
Bedaauw, besproei d' Oranjeplant".

Blz. 42. 2) Er ligt waarheid, gelijk Kollewijn opmerkt, in wat Von Hartmann schrijft, *Die Phil. des Unbewussten* 1869, p. 516. „Jeder mensch bringt heut zu Tage den Haupttheil seines Karakters mit auf die Welt". Zie ook I p. 225—232 (B d. VIII van de Gesammtausgabe). Van kerkelijke zijde is dit ook in de *erfzonde* steeds erkend, maar de keerzijde, om dit proces ook op karakter, aard, aanleg, inborst toe tep assen, werd verwaarloosd. Thans haalt de Physiologie deze schade in, maar ook zij let daarbij nog te eenzijdig, deels op overgeërfde physico-psychische gesteldheden, deels op de overerving en speciale eigenschappen uit ouders, grootouders of geslacht, maar wat nog bijna geheel ononderzocht bleef is juist de *nationale* inwerking op familie en personen, al spreekt 't van zelf, dat ook zij in rekening moet komen.

Blz. 4.2 3) F. W. H. MYERS, in zijn *Human personatity*, London 1904, onderscheidt in de lijn van Von Hartmann, tusschen het bewuste ik, en het ik dat in den ondergrond van ons wezen beheerscht wordt door invloeden, die gemeenlijk niet tot het bewustzijn doordringen. Er is z.i. een *limen* waar de opwaking van het bewuste leven aanvangt, en wat daarachter of daar onder ligt, noemt hij daarom het *subliminale ik.* Een onderscheid dat overeenkomt met dat tusschen het *hart* en de *nieren*, die men in het Oude Testament vindt. Gods oog doorschouwt ons wezen, zoo heet 't daar, niet alleen in ons hart, waar we zelf van weten, maar ook in dat verborgen deel van ons wezen, dat ter onderscheiding door de *nieren* wordt uitgedrukt. Zie: Psalm 7 : 10; 26 : 2; Jeremia 11 : 20; 20 : 12; Openbaring 2 : 23.

Van Myers werk bestaat ook een fransche, veel goedkoopere vertaling van *S. Janklevitch* bij Alcan te Parijs, onder den titel: *La personalité humaine.* Daar komt op blz. 22, (2e ed. 1906) zijn bespreking voor van het *subliminale* ik.

Blz. 43. 4) NEUMANN gaf in 1888 zijn *Volck und Nation* te Leipzig uit. Van BAGEHOT verscheen in 1874 zijn *Physics and Politics, or thoughts on the application of the principles of natural selection and inheritance to political society.* London bij Kegan, Paul, Frensch & Co.

Blz. 43. 1) Zie Krusemans uitgave XI, 41.

Blz. 44. 1) Zie A. PIERSON, *Verspreide Gedichten* p. 147 v.v. en *Oudere Tijdgenooten* p. 137, 146, 147.

Blz. 45. 1) *Polyp* is de populaire naam, die hier behouden moest worden, voor wat de zöologen noemen de *Cephelopoden*. De *Zuignappen* zijn de holle zuigschuiven die, twee aan twee, in lange rij de slingerarmen van deze monsters, veelal op twee na, bedekken, en waarmee ze zich aan hun prooi vastkleven. Als beeldspraak voor een geheimzinnige macht die geheel een maatschappelijk *milieu* aangrijpt, deze polypen te bezigen, is geen overdrijving. Er zijn toch onder de polypen zoo groote monsters, dat ze, met hun uitgestrekte vangarmen, de grootte van een walvisch nabijkomen. Een dier groote polypen viel bij *Sidmouth*, in Engeland, zelfs een groote bemande boot aan, en trok een der matrozen in het water naar zich toe. Dit was een *Haploteuthis ferox*. Het verhaal van deze afgrijslijke gebeurtenis, met platen, gaf o.a. D. G. Wells, zie *Nos Loisirs*, 1806, Juillet, p. 41. Zuignappen, schijnt bij ons vertaling van het Duitsche *Saugnäpchen*. De Fransche zoölogen noemen ze of *Ventouses* of *Suceurs*.

Blz. 46. 1) Bilderdijk is reeds vóór jaren in zijn *nationale beteekenis* geschetst door het Kamerlid Brummelkamp in zijn: *Bilderdijk's beteekenis voor ons nationale leven*, te vinden in *Bilderdijk, Da Costa en andere opstellen* blz. 1—81. Toch was de opvatting bij hem een andere. In deze rede wordt aangetoond, wat heel de natie in Bilderdijk waardeeren kan; zijn doel was meer te doen uitkomen, welken invloed ten goede Bilderdijk, krachtens zijn antirevolutionair beginsel, op ons volk kon en moest uitoefenen.

VERTALING VAN ENKELE LATYNSCHE AANHALINGEN.

Blz. 6. *Pressa uberior*: De palmboom groeit te weliger, hoe meer wicht er aanhangt.

Blz. 13. *Pipera peperat enz.*:
De handel had 't geld gebracht,
Dat geld had toen de deugd verkracht.
Verkrachte deugd deed d' armoe rijzen.
Tot d' armoe weer op God ging wijzen.

Blz. 14. *Rudis indigestaque moles:* Bajert.

Blz. 16. *Sensus divinitatis:* Het Godsgevoel in ons.

Blz. 29. *Est Deus enz.*: Een God zet ons in gloed, we gloeien door zijn aandrift.

Blz. 44. *Facile princeps*: Een die aller record sloeg.

Blz. 46. *Dies irae*: Dag der vergelding.

INHOUD.

BILDERDIJK IN ZIJNE NATIONALE BETEEKENIS.
